

”Johon ei ole kajottu, ei voi ymmärtää.”

Seksuaalisen väkivallan ruumiillinen kokemus, häpeä
ja kertominen Katja Ketun romaanissa *Kättilö*

Miina Jämsä

Kirjallisuus

Humanistis-yhteiskuntatieteellinen

tiedekunta

Jyväskylän yliopisto

syksy 2017

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis- yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos – Department Musiiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä – Author Miina Jämsä	
Työn nimi – Title ”Johon ei ole kajottu, ei voi ymmärtää” Seksuaalisen väkivallan ruumiillinen kokemus, häpeä ja kertominen Katja Ketun romaanissa <i>Kättilö</i>	
Oppiaine – Subject Kirjallisuus	Työn laji – Level Maisterintutkielma
Aika – Month and year 11/2017	Sivumäärä – Number of pages 64
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Käsittelen maisterintutkielmassani seksuaalisen väkivallan ruumiillista kokemusta, häpeää ja tapahtuneesta kertomista Katja Ketun romaanissa <i>Kättilö</i> (2011). Tarkastelen sitä, miten seksuaalisen väkivallan ruumiillinen kokemus kuvataan <i>Kättilössä</i>, ja millainen on seksuaaliseen väkivaltaan liittyvä häpeän dynamiikka. Ruumiillisuuden performatiivisen viitekehyksen kautta pyrin sellaiseen luentaan, jossa kokemuksen materiaallinen luonne tulee näkyviin. Tutkimukseni liittyy feministiseen kirjallisuudentutkimukseen, ja sen tieteidenvälisyys näkyy lähteissä, jotka kuuluvat esimerkiksi yhteiskuntatieteisiin ja sukupuolentutkimukseen.</p> <p>Analysoin <i>Kättilöä</i> esitellen sen omintakeista ruumiillista kerrontaa ja kieltä. Tunteet, seksuaalisen väkivallan kokemus ja väkivallan vaikutus ruumiiseen tulevat kerronnassa esiin vahvasti ja samastuttavasti. Häpeän dynamiikasta nousevat esiin romaanin naisten väliset suhteet, joissa näkyy seksuaalisen väkivallan aiheuttama häpeä ja syyllisyys, mutta myös selviytyminen, huolenpito ja jaettu kokemus. Uhriuden käsite on keskeinen, sillä se tavoittaa tapahtuneen vääryyden, mutta merkitsee myös yhteiskunnassa häpeällisenä pidettyä heikkoutta. <i>Kättilössä</i> uhrius ei kuitenkaan kokonaan määritä naisia, vaan esimerkiksi nautinto ja rakkaus laajentavat kuvaa uhrista toimijaksi. Päähenkilön lapsuudessa kokema seksuaalinen hyväksikäyttö tulee esiin suhteessa suojattuyttö Mashaan. Kokemuksen aiheuttama häpeä näkyy vaikeutena osoittaa hellyyttä, ja toisaalta haluna suojella viattomuutta.</p> <p>Tutkielman lopuksi etenen kertomisen ja tunteiden sanallistamisen analyysiin. Kertominen kirjoittamalla kirjelmäisesti auttaa käsittelemään tunteita ja kokemuksia. Myös päähenkilön henkilökohtainen jumalasuhte auttaa selviämään, ja siihen liittyy halu kertoa ja tunnustaa. Kielellä on valta vaientaa, määrittellä ja tehdä tunteista totta. Kieli ei kuitenkaan aina täysin riitä kuvaamaan ruumiissa koettua väkivaltaa. Kaunokirjallisuuden kielen mahdollisuudet nousevatkin esiin vaihtoehtoisena tapana käsitellä aihetta.</p>	
Asiasanat – Keywords seksuaalinen väkivalta, ruumiillisuus, häpeä, feministinen kirjallisuudentutkimus, raiskaus, kertominen, <i>Kättilö</i>	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja – Additional information	

Sisällys

1 Johdanto.....	1
2 Analyysi ja teoria	9
2.1 Ruumiillisuus Kätilössä	10
2.1.1 Ruumiissa tuntevat tunteet	15
2.1.2 Raiskaus ja ruumiillisuus	18
2.2 Häpeä ja haavoittuvuus	24
2.2.1 Uhrius ja huoran leima.....	30
2.2.2 Syyllisyys, kateus ja välittäminen naisten välisissä suhteissa	35
2.2.3 Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja Villisilmän suhde Mashaan.....	39
2.2.3 Häpeä hengellisenä tunteena	41
2.3 Kertominen ja käsitteleminen.....	45
2.3.1 Sanojen valta.....	45
2.3.2 Vaikeneminen ja vaijentaminen.....	50
2.3.3 Tunnustuksellisuus ja henkilökohtainen jumalasuhte	52
3. Lopuksi	57
Lähteet.....	61

1 Johdanto

”Hekumaa sain, sain rakkauttasi. Olen saanut tulla astutuksi tämän taivaan alla joka asennossa ja kulmassa, olen huohottanut ja huutanut avaruuksiin himoani. Sinua olen saanut yllin kyllin. Mutta vasta nyt olen oppinut, ettei mulkun päässä minua odota rakkaus, vaan väsymys, kivistys, erilaiset tulehdussairaudet, aamun kirkastama ikävä ja ikiaikainen häpeä.” (Kättilö, 283.)

Näin kuvaa ajatuksiaan Katja Ketun romaanin *Kättilö* (2011) päähenkilö Villisilmä jouduttuaan natsien vangiksi ja tultuaan näiden raiskaamaksi monien muiden naisvankien tavoin. Hekuman, halun, rakkauden ja seksuaalisesta väkivallasta seuraavan häpeän monimutkaiset ja ristiriitaiset yhteydet näkyvät *Kättilössä* erityisen hyvin. Kertomusta ajaa rakkaus natsiupseeri Johannekseen sekä tarve kertoa, tunnustaa ja puhdistua syyllisyydestä ja häpeästä. Yhtäältä rakkaus ylentää ja auttaa kestäämään, toisaalta rakkaus asettaa haavoittuvaan asemaan; saa kieltämään Jumalan ja tekee ruumiin heikoksi himosta.

Kättilössä minuun teki alusta alkaen vaikutuksen sen kielen omintakeisuus ja ruumiillisuuden kuvaus. Tavoitteenani on tässä maisterintutkielmassa käsitellä seksuaalista hyväksikäyttöä ja väkivaltaa sekä häpeää *Kättilössä*. Näkökulmani aiheeseen on ruumiillinen ja teoreettinen viitekehys ruumiillisuudentutkimuksellinen ja feministinen. Ruumiillinen kokemus, ruumiin rajat ja ruumiillistunut häpeä kulkevat tutkimuksessani mukana, sillä ruumiit toimivat hallinnan paikkoina sekä minuuden, subjektiviteetin ja toiseuden merkityksellistämisen välineinä. Samalla tunteet, kuten tutkimani häpeä, myös muovaavat sitä, miten ruumis koetaan, ja tekevät ruumiin

havaittavaksi. Ruumiillisuuden näkökulma muistuttaa siitä materiaalisesta todellisuudesta, jossa seksuaalista väkivaltaa tapahtuu ja jossa se koetaan.

Uhriuteen liittyy häpeää, ja tapahtunut leimaa poikkeavaksi. Uhria saatetaan helposti vastuuttaa toisten teoista. Kirjallisuus voi olla hyvä keino kuvata väkivallan uhrin kokemusta ja esittää siihen liittyvää häpeää. Kirjallisuus voi tarjota mahdollisuuden samaistua uhriin, mikä esimerkiksi Suvi Ronkaisen (2001) mukaan parisuhdeväkivallan kohdalla on erittäin vaikeaa ulkopuolisille. Esimerkiksi romaanissa päähenkilön tunteet ja ruumiin kokemukset tulevat ulkopuolista lähelle ja sivullisena koettaviksi eri tavalla kuin todellisuudessa. Lukemiseen kuuluu eläytyminen ja tunteminen, eikä romaanihenkilöä tarvitse sijoittaa oman elämän sosiaaliseen verkostoon tai välttämättä edes sen normistoon. Merja Laitinen (2004, 218–220) puhuu siitä, miten vaikeaa hänen tutkimuksensa hyväksikäyttöä lapsena kokeneiden oli kuvata tunteitaan haastattelutilanteessa ja miten tunteiden voima tuli paremmin esiin osallistujien piirroksissa. Kirjallisuudessa väkivaltaa kokeneen tunteet, jopa ne ruumiiseen kätkeytyt tunnekokemukset, joista Laitinen puhuu lapsena hyväksikäytetyiden kohdalla, voivat tulla moninaisuudessaan kielellisesti esitettyiksi. Fiktiivistä hahmoa ei tietenkään voi verrata suoraan todellisuuden seksuaalista väkivaltaa kokeneeseen ihmiseen, mutta fiktio voi tehdä erityisellä tavalla näkyväksi seksuaalisen väkivallan ja sen uhrin näkökulman. ”Juuri kuvittelun avulla kaunokirjallisuus voi kyseenalaistaa sukupuoleen ja seksuaaliseen väkivaltaan liittyviä myyttejä ja kirjoittaa uudelleen uhrin ja rikosentekijän rooleja.” (Jytilä 2015, 149–150.) Kätilössä tarve kertoa ja puhdistua synneistä tulee vahvasti esiin. Häpeästä huolimatta seksuaalisen väkivallan ruumiillisen kokemuksen kertominen kiinnostaa minua tässä tutkielmassa.

Kättilö kertoo naisen tarinan Lapin sodan kynnyksellä. Se kertoo halusta, rakkaudesta ja kärsimyksestä groteskin ja maagisen realismin keinoin. *Kättilössä* tietenkin kiehtoo nimenomaan naisen kokemus tilanteesta ja paljon jälkikäteen läpikäydystä ajasta, josta naisten tarinat ovat usein jääneet kokonaan kertomatta. Tähän liittyen olisi kiinnostavaa pohtia, millainen on seksuaalisen väkivallan uhrin rooli juuri sodassa, ja miten raiskaus toimii myös sodankäynnin välineenä. Näiden, nimenomaan sotaa koskevien, kysymysten tarkempi analyysi jää kuitenkin tämän tutkielman laajuuden ulkopuolelle.

Kättilö sijoittuu aikaan kesästä 1944 talveen 1945. Päähenkilö Villisilmä on ”kättilö Jumalan armosta” (*Kättilö*, 10) alueella, jossa konservatiivisesta ja tiukasta uskonnollisuudesta huolimatta tarvitaan hänen ihmeellisiä taitojaan myös sikiön lähdeettämiseen, etenkin nyt, kun ”kaksattaatuhatta jullia jolkkaa irrallaan ympäri kairaa” (*Kättilö*, 20–21). Saksalaissotilaat ovat tulleet. Villisilmä on yhtäältä harvinaisen kutsumuksensa ehdoton taitaja, toisaalta orvoksi jäänyt karsastavasilmäinen outolintu, joka suostuu ottamaan miehen elämänsä vain näön vuoksi, mutta välttelee tämän kaikkia pyrkimyksiä. Lapsuuden jatkuvasta hyväksikäytön uhasta Villisilmä kertoo vähän, mutta sen merkitys hänen elämässään on selvästi suuri. Hän kuvaa sitä, miten rukoilee, ettei kuukautisia tulisi, ja miten jatkuva varuillaanolo pitää hänet turvassa. Ottoisä Iso-Lamperin saappaat sängyn vierellä palaavat hänen mieleensä usein muistona, jota tuntuu olevan mahdoton piilottaa itseltään. Johanna Hurtig sanookin lapsuuden traumaattisista kokemuksista: ”Traumaattiset kokemukset vaikuttavat muistiin, joitakin asioita ei ole sosiaalisesti hyväksyttävää muistaa tai ottaa puheeksi (Hurtig 2013b, 145).”

Villisilmä tapaa romaanin alussa saksalaissuomalaisen natsiupseerin Johanneksen ja rakastuu hurjasti. Hän seuraa valokuvaavaa naistenmiestä töihin saksalaisten pitämälle vankileirille, ja onnistuu saamaan tämän kanssaan Kuolleen Miehen majalle, missä rakkaus saa viimein täyttymyksensä. Johannesta vaivaavat kuitenkin muistot aiemmin sodassa tehdyistä julmuuksista.

Heidän palattuaan ja Johanneksen kadotessa lääkehourun unohdukseen hirviömäinen Herman Gödel ottaa leirin haltuunsa. Operaatio Navetassa naisvangit ovat paitsi erilaisten lääkekokeilujen, myös muiden vankien ja sotilaiden raiskaamisen kohteena, ja pian Fräulein Schwester, Kuoleman enkeli Villisilmä joutuu itsekin Navettaan uhmattuaan Gödeliä, ja Navetan todellisuus paljastuu hänelle lopullisesti. Saman kohtalon kokee Villisilmän suojattivanki, nuori Masha, jonka kättilö on pakotettu lähettämään Navettaan raiskattavaksi.

Kättilössä on kehyksenä Villisilmän merkinnät löytäneen henkilön esipuhe, romaanin realistisuutta vahvistava selvitys tekstin alkuperästä. Romaani alkaa Villisilmän kertomana hänen esittäytymisellään: ”Minä olen kättilö Jumalan armosta ja kirjoitan nämä rivini sinulle, Johannes.” (*Kättilö* 10.) Villisilmän omaa nimeä ei koskaan kerrota romaanissa. Sodan nainen jää edelleen

nimettömäksi, historiankirjoissa hämärään. Merkinnoissa, jotka Villisilmä Kuolleen miehen majalla Johannesta odottaessaan kirjoittaa, ovat kuitenkin vahvasti esillä muistamisen ja tunnustamisen teemat, jotka kuuluvat kiinnostavasti myös seksuaalisesta väkivallasta puhumiseen ja sen työstämiseen. Tunnustamisessa näkyy myös romaanin kuvaaman yhteisön uskonnollisuus, johon Villisilmä muodostaa outolintuna kiinnostavan omanlaisensa suhteen. Usko ja uskonto lyövät leimansa häpeään ja antavat myös yhden näkökulman tarkastella uhriutta. Uhrautuminen, uhrilahja ja väkivallan uhri eivät ole toistensa synonyymejä, mutta muodostavat kuitenkin analyysin kannalta kiinnostavia merkityssuhteita.

Kättilöä on tutkittu sen ilmestymisen jälkeen jo jonkin verran. Jyväskylän yliopistossa Maiju Pohjolan pro gradu -tutkielma (2014) tarkastelee *Kättilöä* yhdessä kahden muun 2010 luvun ”(nais)sukupolven” sotakuvauksen kanssa. Hän nostaa teoksesta esiin rakkauden ja halun sotakuvauksessa. Helsingin yliopistossa tehty gradu käsittelee groteskia *Kättilössä* (Sällström 2014). Romaania on analysoitu myös (sodan) muistelun ja kertomisen näkökulmasta (Jytilä 2015), sekä paikan ja tilan kokemisen kautta (Koho 2015).

Minua kiinnostaa *Kättilössä* ruumiillisuus. Ruumiillisuutta omalta kantiltaan kuvannee esimerkiksi groteskin tutkimus, mutta oma näkökulmani siihen on häpeän kokemus suhteessa seksuaaliseen ruumiiseen, ja seksuaalisen väkivallan ruumiillisesta kokemuksesta kertominen ja kokemuksen käsitteleminen. Seksuaalisen väkivallan häpeän dynamiikka antaa mahdollisuuden tarkastella ruumista suhteessa kulttuuriseen hallintaan, mieleen ja mielen ulkopuoliseen (henki/ruumis asetelma) ja tämän jaottelun ongelmiin.

Vaikka ruumiillisuuden kokemuksellinen ja materiaallinen luonne korostuu tutkielmassani, käsitän ruumiin konstruktiona. Se ei ole olemassa puhtaasti ennen merkityksellistämisprosesseja, joissa ruumis konstruoidaan. Ruumis ei siis viittaa yhteen yhtenäiseen ihmis- tai vaikkapa eritellysti yhtenäiseen nais- tai miesruumiiseen, vaan erilaisiin kulttuurisesti ja historiallisesti rakentuneisiin ja rakennettuihin ruumiisiin. Toisaalta konstruktionistinen käsitys ruumiista on saanut kritiikkiä siitä, että se saattaa unohtaa eletyn ruumiillisen todellisuuden. Kuitenkin esimerkiksi Judith Butler ja Michel Foucault, diskursiivisten ja performatiivisten konstruktionististen teorioiden

kehittelijät, eivät unohda ruumiin todellisuutta ja ruumista vastarinnan paikkana ja sukupuoliperformanssin tekijänä (Karkulehto 2006, 68–69).

Satu Kohon (2015) artikkeli "*Ilma on kohmeista hiliä*": paikan kokemista ja tunteiden tiloja Katja Ketun *Kättilössä*, käsittelee myös häpeän tunteen "tilaa", paikkana. Koho mainitsee myös *Kättilön* ruumiillisuuden, joka näkyy enemmän kielen tasolla kerronnan keinona kuin ruumiin toiminnallisena kuvauksena. Koho puhuu myös häpeän tunteesta, joka romaanin päähenkilössä pohjautuu jo lapsuudessa koettuun hyväksikäytön uhkaan.

Pyrin löytämään erilaisia esimerkkejä ja tulkintoja siitä, miten seksuaalisen väkivallan ruumiillinen kokemus kuvataan *Kättilössä* ja miten väkivalta vaikuttaa käsitykseen omasta ruumiista ja rajoista. Pohdin myös, millainen on seksuaaliseen väkivaltaan liittyvä häpeän dynamiikka. Muita tutkimuskysymyksiäni ovat: Millaisena uhrius näyttäytyy romaanissa ja miten häpeä tapahtuneesta vaikuttaa ihmissuhteissa. Miten häpeää ehkä pyritään myös vastustamaan, tai toisaalta: miten eletään häpeän "kanssa" tai siitä huolimatta? Tapahtuneesta kertominen on vaikeaa, joten tarkastelen myös sitä, miten väkivallasta puhutaan, miten siitä kerrotaan ja miten sitä käsitellään esimerkiksi henkilökohtaisen jumalasuhteen kautta. *Kättilössä* tulee hyvin esille se, miten häpeä ei ole yksilön sisäinen ja yksityinen tunne, vaan liittyy vahvasti myös yhteisöön ja sen arvoihin sekä ihmissuhteisiin. Häpeää synnyttää epäonnistunut vuorovaikutuksen tavoittelu, mitä voi seurata vetäytyminen. Uhriuttavaa tulkintaa voisi ehkä välttää myös siten, että häpeää tulkittaisiin juuri yhteisön kannalta, tarkastellen sitä, mitä häpeä yksilön ja yhteisön suhteessa tekee, ja millaisiin hierarkioihin se vaikuttaa. Seksuaalisen väkivallan kohdalla eräänlainen ikuisuuskyseminen onkin se, miksi uhrin täytyy kantaa häpeää tekijän sijasta, ja miten asetelmaa voisi purkaa tai kääntää toisin päin. Käsittelemän tutkielmassani myös lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä, sillä hyväksikäyttöön ja etenkin sen uhkaan viitataan *Kättilössä* lapsuuden häpeällisenä kokemuksena, joka vaikuttaa päähenkilön elämässä ja ruumiissa edelleen.

Kättilön kuvastossa kristinusko on jatkuvasti läsnä, ja sen osallisuutta häpeään ja selviytymiseen analysoin myöhemmin tässä tutkielmassa. Rakkaus ja halu toimivat tavallaan Jumalaa "vastaan", ja rakkauden ja halun kohde tuntuvat lähes muodostavan uuden uskonnon, kuten Maiju Pohjola

gradunsa artikkelissa toteaa (Pohjola 2014, 53). Voiko ruumiillisuudesta nauttiminen toimia väkivaltaa ja hallintaa seuraavan häpeän torjujana?

Tutkimuksen haasteena on välttää ylläpitämästä sellaisia diskursseja, jotka tuottavat jäykkiä ja jopa vahingollisia sukupuolittuneita asetelmia, kuten negatiivisena näyttäytyvän uhriuden feminiinisyyden ja väkivallan tekijän maskuliinisyyden. Naisten suuremmasta häpeälähtöisyydestä muistetaan usein mainita, ja seksuaalinen väkivalta on sukupuolittunutta väkivaltaa, jossa tekijänä on useimmiten mies, ja uhrina nainen. Haluan pyrkiä tarkastelemaan seksuaalista väkivaltaa ja häpeää näistä havainnoista huolimatta vivahteikkaasti, analysoiden ei-olemuskellistavasti romaanin naisten kokemaa seksuaalista väkivaltaa ja häpeää sukupuolia ja muita eroja unohtamatta. Mielestäni *Kättilössä* näkyvät hyvin ristiriitaiset tunteet ja käsitykset esimerkiksi uhriudesta, syyllisyydestä ja häpeästä, ja niitä tulkitessa pyrin välttämään yksioikoisia ja lukkiuttavia tulkintoja. Uhrius ei määritä päähenkilön koko olemusta, vaan seksuaalinen väkivalta on yksi, ehkä keskeinen ja erityisen haavoittava osa Villisilmän elämäntarinaa, joka saa erilaisia merkityksiä ja vaikuttaa eri tavoin tilanteiden muuttuessa. Myös ympäröivän yhteisön asenteiden ja yhteiskunnan rakenteiden huomioiminen on tärkeää.

Tutkielmani kuuluu feministisen tutkimuksen ja tarkemmin juuri feministisen kirjallisuudentutkimuksen alueeseen. Feministinen tutkimusote ei näy yksistään sukupuolen ottamisena mukaan tutkimuskohteena tai aiheena, vaan laajemmin koko tieteen tekemisen objektiivisuuden kyseenalaistamisena, tutkijan paikantuneisuuden tiedostamisena, ja ajatuksena siitä, että tiedon tuottaminen on myös vallankäyttöä. (Liljeström 2004, 11–13.) Feministisessä tutkimuksessa on lähtökohtana se, että yhteiskunnan valtarakenteet normeineen, arvoineen ja käsityksineen vaikuttavat kaikkeen toimintaamme. Sen esiintuominen ja näiden rakenteiden purkaminen erot huomioiden on feministisen tutkimuksen tavoitteena. Rojolan mukaan sukupuoli on tutkimuksessa analyttinen kategoria. Feministisen tutkimuksen ”emansipatorinen tiedonintressi merkitsee sitä, että naisia alistavia valtarakenteita analysoidaan ja pyritään muuttamaan kirjallisuuden koko kentällä.” (Rojola 2004, 26–29.)

Kirjallisuudentutkimuksessa teoriat ja metodit ovat liittyneet vahvasti yhteen. (Rojola 2004, 25.) Kirjallisuuskäsitys ja teoria ohjaavat lukemista, ja suhteessa kirjallisuuteen ja

kirjallisuuskäsitykseen tutkijalla on tilaa asemoida itsensä. (Rojola 2004, 31–35). Metodina tässä tutkimuksessa on erojen lukeminen myös kategorioiden sisällä. Rojola puhuu muun tutkimuksen käsitteistön ”nyrjäyttämisestä”. Se tarkoittaa, että feministinen kirjallisuudentutkimus ei varsinaisesti pyri eroon olemassa olevista menetelmistä ja teorioista, vaan suhtautuu niihin kriittisesti ja uudistavasti, tutkien samalla niiden avulla kirjallisuuden ilmiöitä ja niiden sukupuolittuneita merkityksiä. (Rojola 2004, 27.) Yksi tapa tähän on valita aiheita, joista muu, aiempi tutkimus on vaiennut, ja tuoda esiin erilaisia tietämisen ja kertomisen tapoja. Esimerkiksi ruumiillisuuden näkökulman menetelmällinen käyttö voi sillä tavoin nyrjäyttää tutkimusta, että se tuo eletyn kokemuksen esiin myös aiheista, joiden psykologinen tai yhteiskunnallinen puoli yleensä korostuu, kuten seksuaalisessa ja sukupuolittuneessa väkivallassa.

Feministinen tutkimus, samoin kuin kulttuuritutkimus, on usein tieteidenvälistä. Liljeström kuvaa käsitteiden merkitystä tutkimukselle tavalla, joka tekee minullekin selvemmäksi sen prosessin, joka pani tutkielmani liikkeelle. Tieteidenvälisessä tutkimuksessa metodisena perustana toimivat usein käsitteet, joiden erilaiset ja mielenkiintoiset kohtaamiset ovat alkujaan herättäneet kiinnostuksen tutkimukseen. ”Käsitteet merkitsevät keskustelujen paikkaa, erojen tiedostamista ja kokeilevaa vuorovaikutusta. Käsitteiden perustavanlaatuisen tehtävä onkin kiinnostuksen fokuointi ja ilmiöiden järjestäminen uudella, kiintoisalla ja mielekkäällä tavalla.” (Liljeström 2004, 19.)

Minun tutkielmani esimerkiksi lähti liikkeelle häpeän käsitteestä. Alun perin koin häpeän kiinnostavana, koska itse tunteesta usein kärsineenä olin havainnut sen hyvin hankalaksi ymmärtää ja kerä auki. Häpeään tuntui aina sekoittuvan liian paljon eri tunteita, ajattelutapoja ja toimintamalleja. Häpeä yhtäältä pakotti huomaamaan läsnäolonsa ja toisaalta sai haluamaan unohtaa ja kätkeä itseltä häpeän taustat. Tuosta saippuapalmaisesta liukkaudesta olen halunnut saada paremmin kiinni. Niinpä lopulta kiinnostuin myös tutkimaan häpeää kirjallisuudessa, ja siitä tulikin sellainen käsite, jonka ympärille aloin muodostaa tutkimusongelmaa ja kysymyksiä. Liljeströmin ajatus kokeilevasta vuorovaikutuksesta ja keskusteluista kuvaa hyvin sitä, miten tutkija pureutuu tutkittavaan ilmiöön yhdistelemällä teorioita myös tieteidenvälisesti ja kokeillen erilaisten käsitteiden yhteistä selitysvoimaa.

Häpeän teoriassa pohjaan Sarah Ahmediin ja seksuaalisen väkivallan häpeässä etenkin Merja Laitisen ja Suvi Ronkaisen tutkimukseen. Häpeässä kiinnostavaa on sen suhteinen luonne; häpeävä pelkää paljastuvansa muille ja haluaa piiloutua tai kätkeä itsessään hävettävän asian. Häpeä iskee rajusti minuuteen, mutta tuskin tunnetta olisi ilman toista, oletettua tai kuviteltuakin. Se myös rajoittaa toimintaa ja voi tehdä kokonaisia identiteettejä yhteisön hävettäviksi, katseilta piilotettaviksi. Toisaalta, kuten todettua, häpeä voi näyttäytyä myös yhteisöön kuulumisen ehtona.

Silvan Tomkinsille häpeä on yksi negatiivisista primaariaffekteista (Ahmed 2004, 103). Affekti viittaa pidempikestoiseen tunnetilaan kuin tuntemus tai tunne. Affekti ei ole kognitiivinen, se voi olla rekisteröitymättä tietoisuuteen, kun taas tuntemuksessa affekti tulee tietoiseksi ja sitä arvioidaan psykologisesti suuntautuen. Tunne tuo mukaan psykososiaalisen ulottuvuuden. (Lappalainen 2011, 262.) Käytän tässä Lappalaisen tavoin yhteisnimitystä tunne. Kettusen mukaan emootiota, tunnetta ja tuntemusta, pidempiaikainen affekti ”voi muodostua ihmisen käsitykseksi itsestään tai asenteeksi, jolla hän suhtautuu itseensä.” Auttamisessa näiden ero on oleellinen, sillä tunnereaktioihin puuttuminen ei välttämättä muuta affektiin liittyvää uskomusjärjestelmää eikä asennetta. (Kettunen 2011, 78–79.)

Häpeä on kokonaisvaltainen tunne, joka kohdistuu koko minuuteen. Se liittyy samalla myös valtahierarkioihin. Sara Ahmedin mukaan häpeä ja moraalinen kehitys vaikuttavat sosiaalisten normien tuottamiseen, erityisesti seksuaalisuuteen liittyviin normeihin. Häpeä voidaan kokea jopa sosiaalisesta ideaalista poikkeamisen rangaistuksena. Jotkut identiteetit voivat myös määrittyä valmiiksi häpeällisiksi poiketessaan sosiaalisista normeista, esimerkiksi queer-identiteetti. (Ahmed 2004, 106–107.) Alistetun häpeä kuvaa käsitteenä sitä, kuinka häpeä ylläpitää alistetun asemaa, ja saa ihmisen sisäistämään oman huonommuutensa. Hierarkioita vahvistava, ”yhteiskunnallisesti kerrostunut” häpeä ”köyhdyttää kokijansa psykologisesti ja saa hänet sisäistämään kaikenkattavan alemmuudentunteen.” (Lappalainen 2011, 277.) Häpeää voidaan käyttää suorastaan aseena, ja esimerkiksi sodankäynnissä raiskauksen tavoitteena voi ollakin vastapuolen saattaminen häpeään häpäisemällä raiskauksen uhri.

2 Analyysi ja teoria

Tutkielmassani teoria ja romaanin analyysi kulkevat pitkälti rinnakkain. Näin myös teoreettinen viitekehys ja sen sopivuus *Kättilön* tulkintaan tulee selkeämmin näkyviin, kun romaani on jatkuvasti läsnä teorian rinnalla. Aloitan syventymällä ruumiillisuudentutkimukseen, ja siihen, millä tavalla ruumiillisuus näkyy *Kättilön* kielessä ja kerronnassa, ja miten seksuaalinen väkivalta vaikuttaa käsitykseen omasta ruumiista ja sen rajoista. Tämän jälkeen analysoin häpeän dynamiikkaa seksuaalisessa väkivallassa. Yhteiskunnan suhtautuminen heikkouteen ja haavoittuvuuteen vaikuttavat häpeän kokemiseen. Keskeiseksi nousevat myös uhriuden käsite ja Villisilmän suhteet muihin naisiin. Käsittelen myös lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä, joka vaikuttaa Villisilmän elämässä monin tavoin, ja joka näkyy hänen suhteessaan suojattiinsa Mashaan. Käyn myös läpi huorittelua ja naisten maineen säätelyä häpeällisen leimaamisen kautta. Käsittelen lopuksi häpeän ja ruumiissa koetun väkivallan kanssa elämistä, missä Villisilmää auttaa henkilökohtainen jumalasuhte sekä tapahtuneesta kertominen. Kertomiseen ja sanallistamiseen liittyy haasteita ja vallankäyttöä. Esimerkiksi lapsen hyväksikäytössä aikuisella on lähtökohtaisesti enemmän mahdollisuuksia kielellistä tekoja ja sitä kautta käyttää valtaa vaientaen.

Ruumiillisuus on tutkimuksessa yleistynyt aihe ja käsite. Puhutaan jopa ruumiillisuuden käännteestä: paluusta materialistiseen tutkimukseen, jossa ruumiilla ja kokemuksella on keskeinen rooli, mutta joka ei tyydy olemuksellisuuteen (Karkulehto 2006, 66–69). Yksi syy kiinnostukseen ruumiillisuuksista ja ruumiillisuudesta on lisääntynyt into muokata ja kiinnittää huomiota ruumiin ulkomuotoon. Länsimainen kulttuuri on entistä enemmän hullaantunut ruumiista ja sen kuluttamisesta (Leppihalme & Karkulehto 2003, 8). Seksuaalisuudesta ja seksistä puhuminen on suoranainen välttämättömyys, ja sitä kautta seksuaalisuuksia ja ruumiita hallitaan (Karkulehto 2006, 44–45). *Kättilössä* seksuaalisuus, halu ja seksi ovat keskeinen osa kertomusta, koska Villisilmä kertoo intohimoisesta rakkaus- ja seksisuhteestaan Johannekseen. Mutta samalla hän käy myös läpi kokemaansa seksuaalista väkivaltaa. Erityistä kertomuksessa on se, millaisen puolen se tuo esiin 1900-luvun alun uskonnollisuuden sääntelemästä kulttuurista. Nykykulttuurin seksikeskeisyys heijastuu myös 40-luvun Suomeen siinä, että aiheesta puhutaan suoraan tavalla, joka ei olisi tuon ajan romaanille tyypillistä.

Koska tutkin itse romaania, tekstiä, on selvää, että ruumiillisuutta tarkastellaan diskursiivisena, kulttuurisesti ja valtarakenteissa tuotettuna. Kuitenkin haluan nostaa esiin myös eletyn materiaalsen ruumiin ja sen toiminnan. Siinä ammennan Judith Butlerin performatiivisuuden teoriasta ja ruumiskäsityksestä. Lähestyn siis fiktiivistä kokemusta ikään kuin lihallisena, elettyinä ja kerrottuna todellisuutena. Vaikka kaikki suodattuu romaanissa kielen ja kertomuksen läpi, ovat ne muutoinkin keinojamme päästä tarkastelemaan koettua ja elettyä ruumista. Performatiivinen näkökulma tarjoaa Oinaksen mukaan vaihtoehtoja sellaiselle analyysille, jossa on aina löydettävä parempia ja voimauttavampia olemisen tapoja ruumiiseen kohdistuvien normien paineessa (vrt. Oinas 2001, 23, 26). Sen sijaan performatiivisessa tutkimuksessa korostuu ruumiiseen kohdistuvan *toiminnan* tulkinta. Performatiivisuuteen pohjaavassa tutkimuksessa keskitytään tarkastelemaan enemmän tyttöjen ja naisten arkea heidän omasta näkökulmastaan sen sijaan, että ylhäältäpäin, purettaisiin tutkijan vahingollisiksi ja rajoittaviksi toteamia diskursseja.

Performatiivisuus kiinnittää huomion käytännön tekemiseen, toistoihin, joissa ruumiillisuus materialisoituu ja subjektiviteetti muotoutuu. Oinaksen mukaan performatiivisuus lisää Foucault'n ajatuksiin toiminnallisuuden, tunteen, tiedostamattoman ja sukupuolen. Ruumiillisuuden arjen kannalta on Oinaksen mukaan tärkeä pohtia sitä, "Millaisin performatiivisin käytännöin toimiva ruumiillisuus tulee niin itsestään selväksi, ettei se aiheuta pohdintaa? Tällainen potentiaalisesti häpeää tuottavan ruumiillisuuden performatiivinen ohittaminen arjen ruumiillisuudessa on mielenkiintoinen sosiaalista todellisuutta ja pätevää minuutta tuottava teko." Oinas ei pidä hyödyllisenä häpeän tarkastelua yksistään negatiivisena ja alistavana, eikä kysy, "milloin ei tarvitse hävetä?". Sen sijaan tulisi selvittää, miten on mahdollista ruumiillisessa arjessa olla ottamatta häpeää huomioon. Vaikka sosiaalisten sääntöjen rajoittavuutta pitää Oinaksen mielestä kyseenalaistaa, hän pitää niitä myös tärkeänä osana sitä, miten ruumiillisuus tehdään toistamalla "omaksi ja myös sosiaalisesti hyväksyttäväksi." Yhteisöllisyyden rajat ovat tärkeitä, sillä niitä ilman yksilö voisi joutua "melankolisen, epämääräisen häpeän kulttuuriin". (Oinas 2011a, 173–174.)

2. 1 Ruumiillisuus *Kättilössä*

”Sinun varjosi osuu jalkoihini ja tahdon sen leikata irti minusta. Mutta samalla minun täytyisi leikata irti myös oikeat, lihalliset varpaani. Saatan näet vieläkin tuntea niissä varjosi pehmeiden. Niin kavala ja petollinen on ruumiini. Se muistaa käsiesi kosketuksen, päivettyneiden sormiesi hivelyn. -- Ja kaikkein pahin on tietysti kavala vittuni, joka edelleen kaipaa tulla survotuksi täyteen sinua --” (Kättilö, 171.)

Kättilön kielen ruumiillisuus kiinnitti alun perin huomioni, ja se ulottuu myös muuhun kuin seksuaalisuuden ja seksin kuvaamiseen. Villisilmä kuvaa lihallisin kielikuvin esimerkiksi Lissua, kilpailijaansa Johanneksen rakkaudesta: ”Lissu huljutti silmiään katseessani, vihtoi kämmenselkääni punamullanvieromilla neidonkäsillään. Sen hattu oli suuri kuin kärrynpyörä, tummaa verisamettia ja auringonpolttaman lapsenihon väristä huopaa.” (Kättilö, 76.) Kosteat pyytävät silmät ja suomalaisen luontoon ja maalaistalon piiriin kuuluvat kielikuvat korostavat Lissuun liitettyä äitelää, mutta orpona kasvaneen Villisilmän kadehtimaa idyllisyyttä. Suuri hattu sen sijaan näyttäytyy Villisilmän mielessä hieman naurettavana ja pöyhkeilevänä. Sen vereen ja palaneeseen lapsenihoon rinnastava kuvaus kertoo Lissun turhamaisuuden syntyisyydestä ja siitä vihasta, jota mustasukkaisuus Villisilmässä Lissua kohtaan herättää. Toisaalla viha tulee esille Lissun syntyisyyttä soimaavana seksikkyyden kuvauksena; ”Hihattoman mekon liha-aukot antoivat näkymää kuin Helvetin portit.” (Kättilö, 73.) Seksuaalisuuden ja lihan syntyisyys tulevat romaanissa muutenkin ilmi, onhan yhteisö tiukasti uskonnollinen. Kuitenkin omaa himoiaan Villisilmä perustelee rakkaudella ja sen vääjäämättömällä voimalla, kun taas Lissun seksuaalisuus näyttäytyy välineellisenä. Lissu itsekin kertoo päättäneensä selvitä sodasta Johanneksen avulla, synnyttämällä tämän lapsen. Liha-aukot ja Helvetin portit kuvina kertovat siitä, kuinka Villisilmä näkee naisen herättävän miehessä himot, joita taas mies ei voi vastustaa tai itse hallita. Ne houkuttelevat ja kutsuvat miestä syntiin. Vaikka tämä heijastelee yhteisön näkemystä naisen seksuaalisuudesta ja vastuusta, samalla se kuvaa Villisilmän omaa pelkoa. Mustasukkaisena hän kuvittelee Johanneksen olevan helposti toisten vieteltävissä, mutta samalla hän korostamalla Lissun vastustamatonta vetovoimaa vähättelee omaa viehättävyyttään.

Myös sota liittyy ruumiinkuvauksen välttämättömäksi osaksi *Kättilön* kerrontaa. Hoitajana Villisilmän osa on paikata vankeja ja pitää kulkutaudit loitolla. Turtuminen rumimpiin ruumiintoimintoihin näkyy karskiutena, jolla Villisilmä aihetta käsittelee. ”Minulle oli annettu tehtäväksi kuunnella niiden keuhkot ja ilmoittaa tuberkuloosista ja keuhkomädästä. Sen lisäksi

tuli merkitä ylös paleltumat sekä kartoittaa kullien ja kyrpien kuntoisuus, mitata ja merkitä mahdolliset tipat ja sokeriterskat sekä eritoten vartoa, josko mukana oli esinahattomia.” (Kättilö, 72.).

Ruumiin hoitamiseen liittyy samalla luonnonhoitojen maagisuutta. Tässä mielessä Kättilössä näkyy myös naisen ja luonnon erityisen suhteen ja yhteenliittymisen teema.

”Vannoin että Lissu tokenisi parissa päivässä. Sitä en kertonut, mistä tiesin sen niin varmasti. Kuinka olin käynyt hakemassa lääkevarastosta risiiniöljyä. Sekoittanut sammakonkudusta ja tervasta liemen jonka valutin käärmeviinan sekaan pikkuruiseen lasipulloon. — Loppui vähäksi aikaa se kittanointi ja lanteennulkuus.” (Kättilö, 113.)

Villisilmä tuntee luonnonrohtoja ja sekoittaa niitä toisinaan omien päämääriensä mukaan enemmän noidan kuin sairaanhoitajan tapaan. Villisilmä on tosin viehtynyt muutenkin kohtalokkaasta ja tarunhoitoisesta kerronnasta, jota hän harjoittelee Johanneksen tekemää haastattelua varten: ”Mie synnyin vuonna 1908 kun tulipallot lensivät Siperian yössä...” (Kättilö, 69.) Villisilmää voi tämän takia pitää jokseenkin epäluotettavana kertojana. Osa hänen hoitojensa maagisuudesta syntyy eittämättä hänen omasta kertomuksestaan, jossa korostuu hänen ainutlaatuisuutensa ja Kättilön rooli Jumalalta saatuna lahjana.

Ruumiillisuudentutkimus pyrkii purkamaan kartesiolaiseksi kutsuttua dikotomista ajattelutapaa, jossa mieli/sielu ja ruumis ovat toisistaan erillisiä ja toisilleen vastakkaisia. Luonnollisen ja sosiaalisen kahtiajako problematisoidaan ruumiillisuuden tutkimuksessa. (Oinas 2001, 18 ja Oinas 2011b, 312). Nämä käsiteparit ovat kiinnostavia tarkasteltaessa väkivallan kokemusta ja sen aiheuttamia tunteita, mutta myös sen vuoksi, miten Kättilössä luonnonhoidot ja ympäristönkuvaus liittyvät niin itsestään selvinä arkipäiväiseen sosiaaliseen elämään.

Oinaksen mukaan länsimaisen yhteiskunnan kehitys yhtäältä perustuu luonnollisena pidettyjen perusoletusten tai -totuuksien kyseenalaistamiseen, mutta samalla luonto ja sosiaalinen nähdään edelleen toisistaan erillisinä ja tieteen perinteessä ”yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kohde rajataan irralliseksi luonnosta”. Luonnollisuutta kyseenalaistetaan myös epätasa-arvoisesti siten, että esimerkiksi naisten biologiaan perustuvia selitysmalleja on edelleen hyväksyttyä viljellä

enemmän kuin esimerkiksi vastaavia selityksiä valkoisista miehistä. (Oinas 2011b, 310.) Luonto ja sosiaalinen ovat siis tieteelle edelleen hankala vastinpari, jonka kahtiajakoa ruumiillisuuden tutkimus pyrkii purkamaan ja jonka suhteita se hahmottelee uusilla tavoilla. Vaikka ruumiin ja yhteiskunnan eroja ja rajoja ja sitä, miten ne tarkalleen ovat toisiinsa suhteessa, on lähes mahdotonta teoreettisesti paikantaa, on ruumiillisuustutkimuksessa haettu tapoja käsitellä luonnollisen ja sosiaalisen yhteisvaikutusta hienovaraisesti. Näissä tavoissa ei palauteta ilmiöitä puhtaasti luonnolliseen tai puhtaasti sosiaaliseen. (Oinas 2011b, 312–313.)

”Rakastin sitä yrttien ja suopursunkatkuista silmäkettä, johon Aune upotti ja pakotti nielaisemaan. Aunen ansiosta minulla oli jotakin jota muilla naisilla ei ollut, tietoa, ja siitä syystä vapaus mennä ja kulkea. Pääsin pakenemaan Iso-Lamperin särjensilmäisiä saappaita ja olin jotain muutakin kuin maho, hyljeksitty punikkiäpä. Minä rakastin niitä vanhoja verenseisautusloitsuja ja taikoja, joita Aune minun korvaani kuiskutti.” (Kättilö, 38.)

Tieto, liikkumavara yhteisössä sekä pätevydestä saatu mielihyvä ja arvovalta tekevät Aunen antamista kättilönopeista Villisilmälle niin rakkaat. Tämän roolinsa kautta hän saa ennestään puuttuvaa arvostusta ja avartuvan näkymän ympäröivään maailmaan. Villisilmä toimii kättilönä ammattiroolissa, mutta samankaltaisella varmuudella myös muutoin, suhteessa omaan kehoonsa ja ulkonäköönsä. Hänen toiminnassaan näkyy läheisyys luontoon ja sen yrtteihin ja kasveihin. Esimerkiksi Johanneksen pyytäessä Villisilmää kylvettäjäkseen, nainen valmistautuu huolella ottaakseen Johanneksen vastaan parhaimmillaan: ”Hieroin kloorivedellä ajeltuihin kainaloihini talkkia. Hankasin kasvoni kastevedellä ja kurlasin kissanminttua. Ryssänpöytä piippasi etuhiukseni ja sen sotanarttu latki nilkkoihini sivellyt kehäkukkavoiteet.” (Kättilö, 77.) Kastevesi, kissanminttu ja kehäkukkavoide sisältävät romanttisia kaikuja suhteessa niihin teollisiin tuotteisiin, jotka ovat arkipäivää nykyajan kauneudenhoito- ja hygienia tuotteissa. Villisilmän pätevyys luonnontuotteiden käytössä ylittää kuitenkin ajan hengen. ”Valmistaisimme maailman metisimmät löylyt, sellaiset suopursuiset joiden sisään mieli jää lepäämään ja uinuu sinervää pihkaunta vielä tuntikausia jälkeen päin. Kannoimme sisään kuparivanteisen vannan. Täytin sen hitaasti linnunmaitoisella kylpyvedellä.” (Kättilö, 77–78.) Luonto edustaa ja edistää *Kättilössä* puhtautta ja mielenrauhaa sotakoneiston keskellä. Suopursuiset löylyt ja sinervä pihkauni ovat hyvin romanttisia kuvia, jotka epäilemättä kertovat Villisilmän halusta olla miehen kanssa kahden ja paeta leirin pauhua. Ikään kuin kasvien tuoksu ja rentouttavat höyryt voisivat paitsi vietellä miehen myös viedä parin luonnon rauhaan.

Pursuilevat, tuoksuvat kukat, valuva pihka ja hitaasti kaadettu linnunmaitoinen vesi pitävät sisällään myös Villisilmän kasvavan halun miestä kohtaan. ”Tahtooin pestä sinut liukkaaksi ja nuolla sinut puhtaaksi. Tahtooin vaahdottaa nahkaasi, valuttaa vettä nänniesi välistä napaa kohti ja alemmas. Mutta jokin pakotti jäämään” (Kättilö, 80.) Halua kuvataan *Kättilössä* paitsi hitain, luontoon limittyvin kuvin, myös suoraan miehen ruumista kaipaavana kuvauksena. Villisilmä on tottunut valmistamaan puhdistavia hoitoja muille, ja Johanneksen tapauksessa pesemisen merkitys liittyy paitsi sodan muistojen pesemiseen ja rakkauden voimaan Villisilmän mielessä sovittaa syntejä, myös tämän haluun saada mies omakseen ja eroon muista tätä liehittelistä, menneistä ja nykyisistä, naisista.

Liimakka yhdistää tosiinsa Merleau-Pontyn ruumiin fenomenologista filosofiaa ja Bourdieun sosiologista yhteiskuntateoriaa ruumiista ja nostaa esiin muun muassa sen, kuinka niissä kuvataan muutoksen mahdollisuutta ruumiillistumisprosessissa. Kartesiolainen ruumis/mieli-jaottelu näkyy Liimakan mukaan eletyissä ruumiissa siten, että mielen nähdään hallitsevan toimintaamme. Me käsitämme itsemme ajatuksiksi ja mielensisäisiksi toiminnoiksi, ja arkielämässä ruumista ei juuri tietoisesti ajatella. Sen sijaan ruumis tulee tietoiseksi meille poikkeustilanteissa; kivun, sairauden ja poikkeavuuden hetkellä. Liimakka pohjaa tässä Lederin fenomenologiseen teoriaan, jossa poikkeavuuden herättämä tietoisuus omasta ruumiista merkitsee myös ruumiin toiseutta, vierautta. ”ruumis tulee kokemuksellisesti läsnäolevaksi usein juuri poikkeaman, häiriön tai ongelman kautta ja näin tematisoituu minän viholliseksi tai minälle vastakkaiseksi.” (Liimakka 2011, 151.) Esimerkiksi *Kättilössä* ruumiin korostuminen liittyy kyllä sairauteen ja ruumille tehtyyn väkivaltaan, mutta toisaalta myös siitä saatuun nautintoon.

Ajatus ruumiin tiedostamisesta vain poikkeustilanteessa on ristiriitainen suhteessa siihen, miten ruumis- ja ulkonäkökeskeistä nykykulttuuri on, ja miten tietoisesti ruumista siis jatkuvasti ajatellaan. Kuitenkin myös ruumiskeskeisyyteen liittyy usein ruumiin näkeminen projektina ja muutettavana, ja nimenomaan normista poikkeaminen, eli tietynlainen poikkeustila, tekee tietoiseksi sen olemassaolosta. Usein puhutaan pyrkimyksistä muokata ruumista siten, että se kuvastaa paremmin sitä, mitä ihminen sisimmässään on. Ruumis on siis osaltaan jotain, joka mielen tulisi ottaa haltuun, tai jonka tulisi heijastaa ihmisen sisäistä minää ulospäin. Myös tällaisiin tilanteisiin voi mielestäni soveltaa Lederin ajatusta siitä, miten mielen ja ruumiin

erottelu yhä näkyy suhteessa ruumiiseen ja miten ruumiista tullaan tietoisesti poikkeaman kautta.

Käsitys ruumiista minälle vieraana kuvaa vanhaa jaottelua mieleen ja ruumiiseen ja sen vaikutusta ruumiillisuuden ymmärtämisessä edelleen, mutta syvällisempi ruumiillisuuden ymmärrys ja teoreettinen tarkkuus vaativat myös huomaamaan ruumiin ja minuuden yhteyden. Itsestäänselvyydet tulevat helpommin huomatuiksi poikkeustilanteissa, ja se saattaa olla yksi syy siihen, miksi ruumiin ja minuuden, ja ruumiin ja mielen, yhteyttä on vaikea käsittää. Oinas kommentoi ruumiillisuudentutkimuksen kielen hankaluutta, jonka hän toteaa johtuvan pyrkimyksestä käsitellä uudella tavalla jotain hyvin arkista ja luonnollista. Siispä tarvitaan ”irtiotto” arkikielestä teoreettisempaan. Havainnollisuutta puolestaan saadaan laittamalla teorian empiiriseen testiin tutkimuksessa. (2001, 29–29.)

2.1.1 Ruumiissa tuntevat tunteet

Kättilössä tunteet saavat usein fyysisen ja jopa persoonallisen muodon: ”Mieleen valuu punaista talia, hiusjuurissa asuu supiseva pelko.” ”[E]tten huomannut sitä hellyyttä mitä tuosta kehäraakista minua kohtaan kurkotti. Onnesta surusta tuskasta. Tähän avaraan maailmaan on puristunut aivan liian monta säiettä ikävää.” Näissä ilmaisuissa korostuu tunteen kehollinen ja materiaalinen ulottuvuus; tunteen ruumiillisuus, ja myös se, miten tunteet, ruumis ja minuus liittyvät kaikki toisiinsa. Hellyyden *tunne* on se, mikä kurkottaa kohti ja pyrkii sitomaan yhteen isää ja tytärtä, mutta Villisilmä itse kertoo olevansa ”niin runneltu Operaatio Navetan jäljiltä”, ettei kykene huomaamaan tai vastaamaan isän tunteeseen. (Kättilö, 327–328.) Ruumiinin kokeminen on yhteydessä tunteisiin, mikä näkyy näissä kuvissa selvästi siinä, miten ne kuvaavat tunteen sijaintia ja vaikutusta ruumiissa. Pelko sijaitsee muun muassa hiusjuurissa, ja lukija voi kuvitella ihon lämpötilan vaihtelut, verisuonissa suhisevan veren pelätessä, mutta samalla supina viittaa myös ajatuksiin, joita pelko herättää; epäilyksiin jotka suhisevat ja supisevat mielessä ikään kuin korvin kuultuina. Punainen tali puolestaan herättää mielikuvia raskaasti valuvasta, rasvaisesta aineesta, jonka väri viittaa juuri voimakkaaseen pelkoon, kauhuun tai raivoon. Valuvaisuus, rasvaisuus ja punainen väri tuovat toisaalta mieleen myös seksuaalisuuden, himon

ja likaisuuden. Villisilmä ajatteleekin tilanteessa kaikkea kokemaansa pahaa kertoessaan isälleen elämästään. Kuvaus hiuspohjassa suhisevasta pelosta ja punaisesta talista muistuttaa myös väkisin keritystä päänahasta, joka on häpeällinen merkki vankeudesta. Kuvaus tavoittaa tunteen kokemuksen varsinaisesti nimeämättä ja luokittelematta, pyrkien vain toistamaan sen, miltä tunne ruumiissa *tuntuu* ja mitä tekee.

Tunteiden ja ruumiin suhdetta on käsitelty muun muassa Sara Ahmed, jonka mukaan käsitys ruumiista syntyy nimenomaan tunteiden kautta ja niiden välityksellä. Ruumista ei voi havaita ilman tunteita. (Lappalainen 2011, 263.) Laitinen (2004, 219) kuvaa ruumiillistuneeksi häpeäksi häpeän tunnetta, joka on tullut osaksi ruumista ja olemusta; joka ei ole täysin tiedostettu ja käsiteltävä, vaan joka saattaa ryöpsähtää pintaan hallitsemattomasti ja aiheuttaa juuri ruumiillisia reaktioita ja voimakasta ahdistusta. Ruumiissa koetun ja ruumiin muistiin kätkeyn väkivallan ja häpeän suhde on mutkikas.

Judith Butler purkaa jaottelua sisäisen/ulkoisen: mielen ja ruumiin ja *sielun* ja ruumiin välillä. *Kättilön* kieli hämärtää osaltaan tätä jaottelua ja tekee näkyväksi ajatukset, tunteet ja vuorovaikutuksen, joka tapahtuu ruumiin pinnalla. Butler kirjoittaa, että sen sijaan, että ruumis olisi sielun vankila, sielu onkin ruumiin vankila, koska sielu näkymättömänä ja sisäisenä määrittää ruumiin näkyväksi pinnaksi. ”Puute, joka on ruumis, merkityksellistää sielun siksi, joka ei voi näkyä. Tässä mielessä sielu on siis pintaan liittyvä merkitys, joka haastaa ja kumooa koko sisäinen/ulkoinen-erottelun.” ”Teot, eleet ja halu siis tuottavat sisäisen ytimen tai substanssin, mutta ne tuottavat sen *ruumiin pinnalle* ja sellaisten merkitsevien poissaolojen leikin kautta, joka antaa ymmärtää muttei koskaan paljasta identiteetin organisoivaa periaatetta kaiken tämän syyksi. Tällaiset teot, eleet ja esitykset ovat yleisesti ottaen *performatiivisia* sikäli, että ydin tai identiteetti, joita ne väittävät ilmaisevansa, ovat *sepitelmiä*, joita tuotetaan ja pidetään yllä ruumiillisin merkein ja muin diskursiivisin keinoin.” (Butler 2006, 227–229.)

Butler kirjoittaa ruumiista, jonka rajat ovat arki ajattelusta poiketen hyvin avoimet. Butlerin mukaan ruumis on se paikka, jossa sosiaaliset ja poliittiset verkostot kohtaavat ja erilaiset normatiiviset kehykset toimivat. Ruumis ei ole yksilön oma siinä mielessä että se olisi puhdas yhteisön näkökulmista toimiessaan, selviytyessään tai eläessään suojeltavaa tai surtavaa elämää.

Butlerin mukaan ruumiin raja on samalla minuuden raja, mutta ruumis on perustaltaan sosiaalinen. (Butler 2010, 53–54.)

Ruumiin ja minuuden yhteys on keskeinen, kun käsitellään seksuaalista väkivaltaa ja sen haavoittavuutta. Myös häpeän tunteen ymmärtämiseksi on ruumiillisuuden huomioiminen tärkeää. Analysoin lyhyesti myös uskon merkitystä niin häpeän kuin väkivallan kokemuksen käsittelemisen kannalta. Tässä mielessä sielu ja ruumis myös saavat uusia merkityksiä. Villisilmän hengellisyys ei tee suurta eroa aineettoman sielun ja ruumiillisen todellisuuden välille. Butlerin teorian tapaan sielun ja ruumiin pinnan ja näkymättömän poissaolon leikki näkyy esimerkiksi karuissa hetkissä, joissa hengellisyys ja kärsimys tai nautinto liittyvät Jumalan suunnitelmiin.

Esimerkiksi Villisilmää ja Mashaa uskollisesti seuraavan sotakoira Hilman julma kuolema saa Villisilmän ajattelemaan Jumalan tuomiota.

”Hilma makaa siinä, kellallaan ja väärissä asennoissa tassut levällään avuttomana kallo auki hiiret tulevat kuitenkin luoksesi ja syövät sinulta pään.
Pään läpi isketty rautakanki.
— — Lyön. Lyön. Lyön.
Lyön kunnes olen varma.
Saako tästä joskus mennä ripille? Pitääkö tuomiolle?” (Kättilö, 254.)

Villisilmän järkytys koiran kohtalosta näkyy vyöryvästä kuvauksesta. Vaikka hän kieltää jaksavansa tuntea surua, Villisilmä pelastaa koiran enemmältä kärsimykseltä. Tunteettomuus liittyy tilanteen karuuteen ja julmuuteen. Toiminta korostuu, samoin kuin tilanteen ulkoinen kuvailu. Luonnon lakien armottomuus yhdistyy kuitenkin Jumalan tuomiovaltaan ja sielun puhdistamiseen, kun Villisilmä pohtii, saako tästäkin teosta tunnustaa. Ymmärtämätön koira tuo mieleen Mashan, jonka kohtalosta Villisilmä yhtä lailla kantaa vastuuta.

Myös Oinas nostaa esiin sellaisen ruumiillisuustutkimuksen toimijuutta korostavan suuntauksen, jossa painotetaan ruumiin ja minuuden suhdetta. ”Muokattavan ruumiin kulttuurisia rajoja – ruumiin kulttuurisia representaatioita – ei kuitenkaan voi tutkia muistamatta, että kyse on aina myös ruumiillisen subjektin minän representaatiosta. Ruumis kokee, edustaa ja esittää, toimii kommunikaation välineenä ja tuottaa käytännöissään sekä minuuden että yhteisöllisyyden.” (Oinas 2001, 28.)

Tässä mielessä kaunokirjallinen ruumis on mielenkiintoinen tutkimuskohde. Se ei ehkä fyysisesti *ole* samalla tavalla kuin ei-fiktiivinen ruumis, mutta yhtä lailla se ”kokee, edustaa, esittää ja kommunikoi”. Kirjoitettu ruumis myös kutsuu samaistumaan kokemukseen, tuntemaan saman kuin kirjoitettu ruumis tuntee, tietenkään romaanin näkökulmasta hieman riippuen. Kirjoitettu ruumis ei ehkä samalla tavalla pakota kysymään biologiasta ja materiaalisesta kokemuksesta, mutta yhtä lailla kiinnostavaa ja haastavaa on tarkastella ruumista minuutta ja yhteisöllisyyttä tuottavana voimana kirjallisuudessa. Lienee kuitenkin hyvä myös huomata se, miten kieli ja kerronta vaikuttavat kirjalliseen ruumiskokemukseen. Ruumiillisuuden ja ruumiin ymmärtäminen monitahoisemmin herättää myös huomaaman tekstin ja kerronnan lihallisuutta.

2.1.2 Raiskaus ja ruumiillisuus

Häpeän ja ruumiillisuuden rinnalla seksuaalisuuden käsite on tutkimuksessani tärkeä. Eerikäinen käy *Seksuaalinen ruumis* -teoksessa läpi seksuaalisen ruumiin historiaa, josta käyvät ilmi seksuaaliseen ruumiiseen liittyvän erottelut hengen ja ruumiin, hillinnän ja hillitsemättömän, normaalin ja epänormaalin välillä (Eerikäinen 2006, 16–43). Naisiin ruumiillistunut häpeä liittyy historiassa erityisellä tavalla siten, että nainen on ollut läntisen kulttuurin mieli/ruumis -kahtiajaossa ruumiin, negatiivisen ja järjellä hallitsemattoman päädyn edustaja (Bouson 2009, 3).

Karkulehto esittää, että seksuaalisen ruumiin teorian viitekehyksenä toimisi hybridinen malli, jossa ruumiin materiaalisuus, psyykinen, sosiaalinen, diskursiivinen ja performatiivinen voisivat vaikuttaa yhdessä (Karkulehto 2006, 69–70). Butlerin performatiivisuuden käsite ja kirjoitukset ruumiillisuudesta antavat keinoja tarkastella myös ruumiin keinoja vastustaa normalisoivaa vallankäyttöä.

Raiskauksen määrittelyssä on käynnissä jatkuva neuvottelu vedettäessä rajaa normaalin ja ei-normaalin seksuaalisen kanssakäymisen välillä. Aaltonen kirjoittaa erilaisten teoretisointien tavasta nostaa esiin raiskaukseksi määrittelemisen ehtoja, jotka usein lisäävät miesten toimijuutta ja rajoittavat naisten toimijuutta. Esimerkkinä näistä ehdoista annetaan muun

muassa se, että naisen olisi selkeästi osoitettava kieltäytymisensä, jotta teko voitaisiin määritellä raiskaukseksi. Samalla koko heteroseksuaalisuuden voidaan nähdä rakentuvan ”tavalla, joka hämärtää raiskauksen ja ’normaalin’ seksin rajaa.” Tästä Aaltonen mainitsee esimerkkinä käsityksen siitä, että miehen tekemän seksiin painostamisen nähdään kuuluvan asiaan. (Aaltonen, 2006, 38.) *Kättilössä* nämä rajat hämärtyvät esimerkiksi Villisilmän kertoessa aiemmasta sulhasestaan Untosta:

”Ja kun pyöräreissulla tuli sade ja aitta, ja aitan ylisillä Unton pikkuinen elin, en jaksanut vastustaa. Mutta ei ollut Untosta minua astumaan. Unto nytki ja sadatteli, ruikkasi reidelleni. Sitten se nytki ja tahtoi rukoilla syntejäni anteeksi. –Sää minut tahallasi viettelit. Saatanan morsian sää olet. Pyyhin likaantunutta mekkoani hiestyneillä heinillä ja katsoin Unton rapaisia saappaita.” (Kättilö, 39.)

Vastustamisen halu on kertomuksessa myös Johannesta varten, jotta tämä ei uskoisi Villisilmän koskaan itseään pettäneen. Kuitenkin se kertoo myös vastenmielisyydestä miestä kohtaan, ja Unton saappaiden huomioiminen vihjaa Villisilmän tuntevan tilanteessa jotain samaa kuin Iso-Lamperin tunkeutuessa hänen makuuhuoneensa lapsuudessa. Unto syyttää naista viettelijäksi ja sysää siten vastuun omasta syntisenä nähdystä himostaan tälle. Vaikka nainen olisi kokenut tilanteen pakottamisena tai painostavana, Unton syytös ja vallitsevat käsitykset rajoittavat Villisilmän toimijuutta.

Ann J. Cahill (2001, 10) korostaa ruumiillisuuden osuutta siinä, miten raiskaus ymmärretään. Hänen mukaansa raiskaus on erityisen loukkaava teko, koska se riistää uhrilta itsemääräämisoikeuden, oikeuden omaan ruumiiseen ja sen loukkaamattomuuteen. Villisilmä on tiedottomana joutuessaan vankina Navettaan, mutta herättyään hän tietää heti, mitä hänelle on tehty. ”Muistan vain häpeän ja yhtäkkisen ymmärryksen siitä etten ollut koskematton. Johon ei ole kajottu, ei voi ymmärtää.” (Kättilö, 276.) Seksuaalisen väkivallan kokemus on Villisilmän mukaan mahdoton kuvailla ulkopuoliselle, mutta juuri koskemattomuuden puute on sellainen, jonka hän ”yhtäkkiä ymmärtää”, joka jää hänen mieleensä lähtemättömästi. Kun seksuaalisen hyväksikäytön uhrilla ei ole ollut tilaa ja oikeutta näyttää tunteita, joita hyväksikäyttö on aiheuttanut, hänen on ollut pakko kätkeä tunteet sisäänsä ja käsitellä asioita rationaalisuuden kautta. Tästä huolimatta ruumiiseen kätkeyty tunne-elämys on Laitisen mukaan saattanut ottaa

yhtäkkiä valtaansa voimakkaana vyörynä. (Laitinen 2004, 218–219.) Puhe ei Laitisen mukaan välttämättä riitä tunteiden syvyyden tavoittamiseen. Ne täytyy näyttää, kohdata ja katsoa.

Ruumiillisen kokemuksen korostaminen ja huomioiminen mahdollistavat sosiaalisen ja poliittisen vallan, seksuaalisten hierarkioiden ja ruumiillisuuden vivahteikkaan käsittelyn, sen sijaan, että kaikki heteroseksuaalinen seksi nähtäisiin raiskauksena, tai että raiskaus määriteltäisiin puhtaasti väkivallaksi, sen seksuaalisen erityisluonteen unohtaen. Ruumis on sekä vallankäytön että vastustuksen paikka, joka ei ole puhtaasti biologian tai pelkästään patriarkaattisen yhteiskunnan määrittämä, vaan rakentuu jo lähtökohtaisesti erilaisten erontekojen varaan. Ruumis on keskeinen myös identiteetissä, joten raiskaus tekona kohdistuu ruumiilliseen minuuteen ja sen eri puoliin. (Cahill 2001, 1–10.)

Koska *Kättilön* tapahtumat kuvaavat sotaa 1940-luvulla, on paikallaan käsitellä lyhyesti raiskausta ja seksuaalista väkivaltaa erikseen myös sodan kontekstissa. Vielä Nürnbergin tuomioistuimen perussäännöissä ei erikseen mainittu raiskausta, mutta toisen maailmansodan rikostuomioistuinten prosesseihin luoduissa säännöissä ”raiskaus mainittiin erikseen yhtenä esimerkkinä ihmisyyttä vastaan tehdyistä rikoksista” (Kimpimäki 2006, 104.) Pitkään seksuaalinen väkivalta sodassa nähtiin kuitenkin siveellisyyttä ja kunniaa loukkaavina tekoina (Kimpimäki 2006, 117). Vuosina 1993 ja 1994 perustettujen Jugoslavian ja Ruandan alueen rikoksia käsitelleiden ad hoc -tuomioistuinten perussäännöissä mainittiin raiskaus rikoksena ihmisyyttä vastaan. Ruandan rikoksia käsittelevissä säännöissä raiskaus on mainittu myös sotarikoksena. (Kimpimäki 2006, 119.) Rikoksena ihmisyyttä vastaan raiskauksen tai seksuaalisen väkivallan taustalla on ”laajamittainen ja järjestelmällinen hyökkäys siviiliväestöä vastaan”. Sotarikoksen on taas liityttävä aseelliseen konfliktiin, mutta se voi olla myös yksittäinenkin teko. Kansalliseen, etniseen, rodulliseen tai uskonnolliseen ryhmään kohdistuessaan raiskaus voi tietysti ehdoin täyttää myös joukkotuhonnan tunnusmerkit. Raiskausta on arvioitu myös kidutukseksi kansainvälisissä rikostuomioistuimissa. (Kimpimäki 119–121.)

Kansainvälisellä tasolla raiskaukseen kuuluvan pakottamisen todistaminen on Kimpimäen mukaan ollut kansallista tasoa helpompaa, sillä pakottaminen voidaan tulkita väljemmin, ja

pakottavat olosuhteet voi luoda jo aseellinen konflikti, jolloin esimerkiksi fyysistä väkivaltaa ei tarvita. (Kimpimäki 2006, 126.)

Ajatus ruumiista vieraana tai minälle vastakkaisena rinnastuu myös sen objektivointiin, jota feministisessä ja sukupuolentutkimuksessa on paljon käsitelty. Objektivoiva ja seksualisoiva suhtautuminen erityisesti naisruumiiseen voi luoda kokemuksen omasta ruumiista objektina myös itselle (Liimakka 2011, 158–159). Tässä suhteessa seksualisoitu ja objektivoitu ruumis ja häpeä muodostavat erityisen haasteellisen ruumiskokemuksen. Väkivaltaa kokenut, kivulloinen ja sitä kautta tietoiseksi tuleva ruumis on seksuaalisessa väkivallassa myös seksualisoitu ja objektivoitu erityisen julmalla tavalla.

Kättilö hahmona on ristiriitainen suhteessa sukupuoliseen ruumiiseensa, sillä hän on mukana sadoissa synnytyksissä, mutta häntä itseään pidetään mahona, vihaverisenä ja hedelmättömänä. Hän saa tuntea hoitamiensa naisten intiimit salaisuudet, mutta hänen oma ruumiinsa tuntuu olevan hänelle osittain vieras. Kun Villisilmä ja Johannes ensimmäisen kerran lähestyvät majassa, Villisilmä kysyy mieheltä: ”Oha se minun pillu siellä oikeinpäin?” (Kättilö, 135.) Sara Ahmed on puhunut tunteista rajapintojen tekijöinä. Häpeä toimii esimerkiksi erottajana itsen ja ulkoisen maailman välillä, ja samoin tunteet vaikuttavat ruumiin rajojen muodostumiseen ja siihen, miten ja millaisena ruumis havaitaan. Seksuaalisen väkivallan uhka on saanut Villisilmän osittain kieltämään oman ruumiinsa kehittymisen. Esimerkiksi kuukautiset näyttävät pelottavana sukukypsyyden merkinä ja siten väkivallan mahdollistajana. Villisilmä itse on kieltänyt ne itseltään lapsuudesta seuranneen pelon vuoksi, ja Mashan alkavat kuukautiset pakottavat kättilön luovuttamaan tämän Navettaan raiskattavaksi.

Laitinen kuvaa tunteiden kohtaamisen vaikeutta hyväksikäytön uhreilla ja nimenomaan sitä, miten vaikeaa on kohdata itseä, arvostaa ja hyväksyä. Naisille Laitisen tutkimuksessa ”oma naisellinen ruumis ja seksuaalisuus ovat häpeän kiinnittämisen ja tunnistamisen alueita.” Alastonta vartaloa saatetaan hävetä, ja sen osat voivat tuntua vierailta. Seksuaalisuuteen, haluun ja mielihyvään muodostuu häpeän kehä. Laitinen toteaa seksuaalisen hyväksikäytön stigmatisoivan kaikkia sukupuolia. Miehillä ruumiilliseen häpeään kietoutuu homofobia, pelko

omasta homoudesta ja siten ajatus ruumiista ”likaisena ja kuvottavana”. (Laitinen 2004, 220–223.)

Kuukautiset puolestaan ovat aikuisuuden merkinä olleet vältettävä ja pelättävä muutos. Villisilmä muistaa Iso-Lamperin saappaineen huohottuneen sängyn vierellä yöllä, kysyen, joko hän vuotaa. ” Aloin rukoilla etten koskaan vuotaisi. Enkä vuotanut.” (Kättilö, 139.) Villisilmä näkee näkyjä menneestä ja tulevasta elämästään ja kuvaa kuukautisia, jotka eivät koskaan tulleet: ”Sitten jouduin syvemmälle harhakuvien syövereihin, maailma pirstaloitui edelleen. Iso-Lamperin saappaat vuoteeni vierellä, koskaan virtaamaton veri joka pakkautui suoniin ja kohjuihin.” (Kättilö, 235.) Pelokkaana jähmettynyt veri on surullinen pysähtyneisyyden kuva. Häpeän tunne, poikkeavuus ja kerrotut tarinat ovat muovanneet Villisilmän käsitystä omasta ruumiistaan. Epänormaalina näyttäytyy myös rajojen ankara puolustaminen, vaikka käy selväksi, että maailma, jossa Villisilmä elää, onkin osittain hänen karujen oletustensa veroinen.

Kun Mashan kuukautiset alkavat, tämä tulee paljastaneeksi sen vankileirin miehille, minkä Villisilmä tietää virheeksi. Tästä Villisilmä syyttää Mashaa, ja perustelee itselleen sen, että hänen on pakko antaa suojattinsa Navettaan raiskattavaksi.

”Sitten näin, että jotain oli tekeillä. Masha istui maassa ja kihersi vääränvänyrän, keskelle pihaa jääneeseen honganjuureen tukien. Tytön ääni – – eteni ympärille kerääntyneitten SS-miesten saappaanvarsia pitkin nivusiin. Aluksi luulin, että tyttö ja koira leikkivät. Sitten näin.”(Kättilö, 226.) ”Tyttö vuosi vaikka olin antanut sille persiljaa pikkuhousuissa pidettäväksi ja syöttänyt ties mitä hytykkää ja naamakukkaa ja vannottanut sitä pitämään aina jalat ristissä ja piilottamaan, jos jotakin alkaisi valua.” (Kättilö 226.)

Kuukautisten alkaminen ja paljastaminen tuovat naiselle eittämättä mieleen hänen oman lapsuutensa. Villisilmä on kyennyt hallitsemaan omaa tilannettaan juuri rajoittamalla ja hallitsemalla ruumiillisen aikuistumisen merkkejä, kuten kuukautisia. Siispä Mashankin olisi täytynyt osata piilottaa vuotonsa. Ajatukset Mashan syyllisyydestä sekoittuvat kuitenkin Villisilmän itsensä tuntemaan syyllisyyteen, niin omasta hyväksikäytöstä, kuin Mashan kohtalosta. Maailman julmuuteen kuuluu kättilön näkökulmasta miehen hallitsematon seksuaalisuus, ja sitä kautta naisen tarve säännellä käyttäytymistään ja omaa seksuaalisuuttaan ja asettaa rajoja. Vaikka niiden rajojen ja luottamuksen heiveröisyys käy myös selväksi romaanin

maailmassa, Villisilmä toisaalta yhä uskoo siihen, että toiset, lähtökohdiltaan onnellisemmat naiset eivät koskaan joudu kohtaamaan sellaista väkivaltaa ja häirintää, jota hän on kokenut.

J. Ann Cahill puhuu naisesta raiskattavana (rapeable). Raiskaus vaikuttaa hänen mukaansa siihen, miten naiset kokevat ruumiinsa, riippumatta siitä, ovatko he itse sen uhreja. (Cahill 2001, 1–10.) Vaikka Pohjoismaiseen kulttuuriin kuuluu ajatus sukupuolten välisestä luottamuksesta ja loukkaamattomuudesta, tuntuu ilmeiseltä, että todellisuus on toinen, ja sukupuolten välinen eroottinen rauha on oletettua hauraampi (Ronkainen 140, 144.)

Siitä huolimatta, että naiset ovat tottuneet elämään seksuaalisen väkivallan uhatta, se haavoittaa erityisesti. Yksi syy on juuri se, että teko on pelätty, eikä täysin odottamaton. Kun mahdollisesta uhkasta huolimatta rakennettu luottamus rikkoutuu, toimintamahdollisuudet kapenevat. Suvi Ronkainen kuvaa sitä, miten traumaattisuutta voimistaa maailmassa toimimista edellyttämän luottamuksen rikkoutuminen. (Ronkainen 2008, 56.) Puhe uhkan tiedostamisesta toisaalta vahvistaa osaltaan uhria vastuuttavaa diskurssia. *Kätilössä* kamppaillaan jatkuvasti itsen kanssa siitä, mitä olisi voitu tehdä toisin, jotta väkivallalta olisi välttytty. Villisilmässä avuttomuus ja viha kohdistuvat Mashaan, joka ei itse osannut suojata itseään miesten katseilta. Väkivallan uhka johtaa jatkuvaan itsetarkkailuun ja jopa omien ruumiintoimintojen rajoittamiseen.

Erityisesti tyttöjen aikuiseksi kasvamisen on sanottu liittyvän ruumiin seksualisoimiseen. Ylipäätään aikuistuminen on prosessi, jossa neuvotellaan tarjolla olevien mallien kanssa ja opetellaan kokemusten ja arkipäivän seksuaalisten tilanteiden kautta. Tämän oppiminen on ruumiillista siinä missä faktojen ja tiedon keräämistäkin. Aaltosen mukaan ”Viittauksen ruumiillistuneeseen oppimiseen voi tässä ymmärtää myös niin, että ruumiillisuus sitoo yksittäisiä rajojen määrittelemiseen liittyviä kokemuksia toisiinsa (vrt. Ronkainen 1999).” Oppimisessa siis myös määritellään rajoja seksuaaliselle käyttäytymiselle. Kuitenkaan Aaltonen ei näe nuoruutta välitilana ja nuoren ruumiillisuutta ja seksuaalisuutta vaillinaisena aikuiseen verrattuna. (Aaltonen 2006, 25–26.)

Lapsena koettu seksuaalinen hyväksikäyttö vaikuttaa kin siihen, miten kehittyvät käsitykset ruumiin rajoista ja normaalista ja ei-normaalista seksuaalisesta käyttäytymisestä (Laitinen 2004,

121). Seksuaalisuus voi muodostua vaaralliseksi ja pelottavaksi hyväksikäytetyn mielessä (Laitinen 2004, 131–132). Villisilmä esimerkiksi ei tunne omaa ruumistaan, vaikka tuntee hyvin naisen sukuelinten anatomian omasta työstään. Hän on tottunut ajattelemaan olevansa poikkeava ja seksuaalisuuden olevan vaarallista ja syntistä. Kärsiessään kaipuusta Johannekseen Villisilmä yrittää manata himoa pois:

”Hoin Iso-Lamperin sanoja:
– Sinun pillus on ristikä kun jäniksenturpa.
Paha paha paha. Portto.” (Kättilö, 68.)

Villisilmä lähestulkoon uskoo todeksi tämän ajatuksen, samoin kuin pitää itseään hedelmättömänä perustuen pelkkään uskomukseen. Suhde Johannekseen näyttää Villisilmälle oman ruumiillisen minän uudessa valossa: ” - Ei sinussa mittään vikaa ole. Istuin kahareisin arkun päällä ja tunsin, ettei minussa ollut.” (Kättilö, 140.)

2.2 Häpeä ja haavoittuvuus

Missä yhteydessä ruumiillisuuden tutkimiseen on häpeä, jonka tyyppillisenä seurauksena on kääntyminen pois toisten luota ja sisäänpäin? Bouson painottaa, Sara Ahmedin ajatuksiin tukeutuen, että häpeä on erityisen ruumiillinen tunne, koska se tekee tietoiseksi ruumiista ja itsestä ja tekee ruumiista rajapinnan itsen ja oletetusti vihamieleisen toisen välille. Ruumiiseen kohdistuva hallinta tuottaa sopimattomuuden tunnetta ja siten häpeää, joka vaientaa ja eristää, koska häpeän pelätään tarttuvan. Esimerkiksi isänsä kohdatessaan Villisilmä jättää kertomatta häpeämistään tapahtumista ja jää niitä yksin pohtimaan. Bousonin mukaan diskursiivisesti rakentuneen ruumiin teoretisoinnit jättävät huomiotta affektit, joista voitaisiin saada tärkeää tietoa siitä sorrosta ja kulttuurisesta hallinnasta, joita hänen mukaansa erityisesti naiset kokevat. Tämän sorron perustana on juuri ruumiiseen kohdistuva ja ruumiissa koettu häpeä. (Bouson 2009, 14.)

Häpeää voi olla vaikeaa tunnistaa, sillä se on tahmainen tunne, johon tarttuu helposti muita tunteita, ja jonka kohde saattaa siirtyä ja saada ominaisuuksia muilta kohteilta (Lappalainen

2011, 268: Ratinen 2011, 104). Häpeän ja syyllisyyden läheisyys on myös huomattu teoretisoinneissa. Syyllisyys liitetään usein kuitenkin enemmän tekoihin ja tietoisuuteen niiden vääryydestä, kun taas häpeä kohdistuu minuuteen. Molemmissa on myös kyse siitä, mitä toiset meistä ajattelevat. (Lappalainen 2011, 268.) Syyllisyys on siis häpeän kanssa läheinen ja osittain jopa siitä erottamaton tunne. Yhdestä on mahdoton puhua ilman toista, mutta useimmiten ero löydetään siitä, mihin tunne kohdistuu. Syyllisyys liittyy vääriksi ymmärrettyihin, subjektista erotettaviin tekoihin ja toimintaan, kun taas häpeä kohdistuu koko minuuteen ja saa pitämään itseä huonona ja pahana. (Ks. esim. Ahmed 2004, 105; Kettunen 2011, 65–66; Ratinen 2011, 135.) Syyllisyys on periaatteessa helposti sovitettavissa, esimerkiksi tekoja anteeksi pyytämällä tai muulla korvaavalla teolla. Häpeän vyyhti on vaikeampi selvittää, ja kätkeytyä häpeää on jopa pelottavaa käsitellä ja eritellä. Ja kuten seksuaalisessa väkivallassa, voi olla vaikea ymmärtää tietoisesti, mikä kaikki häpeää aiheuttaa, tai yrittää muuttaa tunnetta tai päästä siitä eroon. (Ratinen 2011, 135; Kettunen 2011, 26.) Tutkimuksen haasteena voi olla häpeän havaitseminen, jos huomio kiinnittyy muihin, sille läheisiin tunteisiin, tai toisaalta voidaan jumittua puhumaan häpeästä erottamatta siihen läheisesti liittyviä muita tunteita.

Suvi Ronkaisen (2011, 54) mukaan seksuaalisessa väkivallassa häpeällinen paljastuminen on kaksinkertainen: olemuksen seksuaalisuus paljastuu, ja se paljastuu sellaiseksi väärällä tavalla. Katseet, näkeminen, piilottaminen, muistaminen, tunnustaminen ja kieltäminen kertovat Kätilössä häpeästä. Ne tulevat esille esimerkiksi Johanneksen valokuvaus-harrastuksessa ja Villisilmän (muistiin)merkinnöissä. Itse asiassa Villisilmän lempinimen taustalla olevat kieroon katsovat silmätkin kertovat siitä, miten päähenkilö ehkä näkee eri tavalla kuin muut, tai ainakin siitä, että hänet nähdään erilaisena kuin muut. Häpeä ja paljastuminen väärällä tavalla nousevat esiin esimerkiksi kohtauksessa, jossa Villisilmä näkee, miten sotilaat katselevat Mashaa puun juurella, koiran nuollessa tämän veristä jalkoväliä. Villisilmä ei ensin ymmärrä näkemäänsä, mutta pian hän tietää, mitä tytön paljastuneista kuukautisista seuraa. Villisilmän on valmisteltava tyttö Navettaan.

Myös muulloin Villisilmä kuvaa sitä, miten miehet katsovat nuorta Mashaa seksuaalisoiden. ”Ja kyllä sinäkin sitä katsoit. Kuka tuommoista ei olisi katsonut. Tissit kuin naalinpennun kuonot. Suu johon solahtaa isompikin elin ja silmät, jotka katsovat luottavaisina riennaajaansa.” (Kätilö, 99.)

Kateus ja mustasukkaisuus saa Villisilmän pohtimaan itseään ja tyttöä Johanneksen silmissä: ”Ajattelin katkerana: kumpaa meistä katsoisit nyt, Johannes? Vanhaa rujoa ämmää, vai tuota villivarsaa, joka ruhjotusta olemuksestaan huolimatta oli onnistunut säilyttämään jotakin viattomuudestaan.” (Kättilö, 98.)

Mashan takia Villisilmä menettää Lissulta saamansa kynsikkäät. Masha imee Villisilmän sormia kuin pikkulapsi, ja vankeja kuljettavat miehet huomaavat viedä Villisilmältä kynsikkäät. Tämä Mashan viaton lapsekas teko herättää Villisilmässä samankaltaiset tunteet kuin tytön kuukautisten paljastuminen miehille. Miesten katse nuoreen tyttöön värittyikin taas seksuaalisesti, ja nämä riistävät Villisilmältä vielä kerran jotain sellaista, joka paitsi helpottaa hänen oloaan fyysisesti, myös muistuttaa naista paremmasta ajasta ja kodista.

Näreen ja Ronkaisen mukaan ”Ruumiillisuus tai ruumiin fenomenologinen painotus haavoittuvuuteen korostaa sekä eletyn kokemuksen tärkeyttä että myös sitä, ettei väkivaltaa ole vain se, mitä fyysiselle ruumiille tehdään. Esimerkiksi visuaalinen häirintä satuttaa ja loukkaa: se voi häpäistä ja seksualisoida epämiellyttävästi, se tuntuu ruumiissa ja minuudessa, vaikkei kukaan varsinaisesti koske mihinkään.” Tämä huomio on tärkeä, koska houkutus rajata seksuaalinen väkivalta yksin fyysisiin tekoihin ja niiden kokemiseen ruumiissa on suuri, mutta samalla myös muunlainen häirintä ja väkivallan seuraukset ja muistot tuntuvat ruumiissa esimerkiksi häpeänä. Näre ja Ronkainen puhuvat myös siitä, miten haavoittuvuuden tutkiminen kiinnittää huomion myös elettyyn elämään jatkumona; lapsuuden ja nuoruuden tutkimukseen. Väkivallan intiimiyttä näkyy esimerkiksi siinä, että sitä kohdataan paljon perhepiirissä. Se, ketä suojataan ja ketä altistetaan väkivallalle, on yhteiskunnallisesti neuvoteltua. (Näre & Ronkainen 2008, 18–19.)

Seksuaalisen väkivallan häpeän dynamiikkaan vaikuttaa se, miten yhteiskunta suhtautuu haavoittuvuuteen ja heikkouteen, ja millaisia normeja seksuaalisuuteen liittyy. Esimerkiksi uhrin asema on hankala siihen liittyvine vaatimuksineen, ja huoran leima säätelee naisten seksuaalisuutta mielivaltaiseltakin tuntuvin tavoin. Kuitenkin *Kättilössä* näkyy esimerkiksi naisten välisissä suhteissa ja Villisilmän suhtautumisessa Mashaan paljon tunteiden ja toiminnan ristiriitaisuutta: häpeä tarvitsevuudesta antaa usein myös tietä läheisyydelle, jakamiselle ja tukemiselle, eikä uhrius määritä henkilön koko elämää.

Ajan piirteisiin kuuluu Näreen ja Ronkaisen mukaan julkisuuden intimisoituminen ja postmoderni ankaruus. Julkisuus kutsuu avoimesti jakamaan ja paljastamaan intiimiyttä, mutta siirtää vastuun seurauksista ja tämän intiimiyden rajoista yksilölle itselleen. Haavoittuvuuteen on siis entistä kovempi ja ankarampi asenne. Performatiivisuus ja esittäminen, esimerkiksi tosi-tv:ssä tai YouTubessa, ovat keinoja peittää haavoittumista, mutta samalla esittäminen asettaa haavoittumiselle alttiiksi. Samoin tunteiden etäännyttäminen ja itsensä etäännyttäminen ruumiista ja minuudesta ovat selviytymisen keinoja tässä ankarassa todellisuudessa, jossa välittäminen altistaa häväistyksi tulemiselle. (Näre & Ronkainen 2008, 9–11.) Vaikka *Kättilö* kertookin viime vuosituhaten puolivälistä, on se romaanina myös aikansa tuote, johon myös tämä postmoderni ankaruus vaikuttaa. Tarinat sellaisista yksilöistä ja asioista, jotka joskus olisivat jääneet kertomatta, otetaan uudella innolla esille. Villisilmän ajoittainen koruttomuus tavassa kuvata tapahtunutta kuvaa myös sellaista itsen esittämistä, joka on ankaruudessaan suojaava kuori.

Yksilön vastuun ajatus näkyy *Kättilö*säkin vahvasti. Samalla sitä kyseenalaistetaan. Esimerkiksi rakkaus ja halu toisen ihmisen läheisyyteen ovat Villisilmällä jatkuvan pohdiskelun aiheina, sillä nämä peri-inhimilliset tunteet ja tarpeet ovat vieneet naisen leirille. ”Tässä vajavaisten ja syntisten maailmassa olen moneen vikapää, vaan rakkauden puutteeseen en. (Kättilö, 11–12.) ”Minulla on tässä maailmassa ollut yksi oikea tunne, ja se on rakkaus, en minä enempää kestä. En tiedä, mitä surulle tehdään.” (Kättilö, 254.) Tämä avoimuus tekee haavoittuvaksi, mutta toimii myös perusteena ja kiintopisteenä Villisilmän elämässä.

Judith Butler on kirjoittanut sodasta ja selviytymisestä (survivability) teoksessa *Frames of War* (2010). Butlerin mukaan selviytyminen pohjaa riippuvaisuuteen toisista. Sen sijaan, että muodostaisimme liittolaisuuksia samankaltaisuuksien perusteella, Butlerin mukaan olemme tietyllä tapaa aina väistämättä riippuvaisia kaikista toisista. Butler liittyy monien muiden tutkijoiden ajatukseen siitä, että minuus vaatii toisen. Häpeälle läheinen tunne, syyllisyys, voikin perustua juuri jaettuun selviytymiseen, jonka lupaus on toista vahingoittamalla rikottu. (Butler 2010, 36–46.) Tämänkaltaista syyllisyyttä Villisilmä kantaa siitä huolimatta, että itsekin on päätenyt vangin asemaan.

Ruumis on avoin kohtaamiselle, kosketukselle, jaetulle nautinnolle. Samalla se on haavoittuvainen ja sitä voi vahingoittaa ja hallita satuttaen. Haavoittuvuus ei silti Butlerin mielestä rajoitu vahingoitettavuuteen tai vahingoittuvuuteen. Haavoittuvuus on mahdollisuus positiiviseen herkkyyteen. Butler analysoi Guantanamon vankileirillä kirjoitettuja runoja kiinnostavasti ja kuvaa sitä vastarintaa, jota kidutetut ruumiit tekevät, kun niiden hengityksestä ja tunteista tulee jaettuja sanoja. (Butler 2010, 61–62.) Selviytyminen, ruumis ja riippuvuus toisista kiinnostavat minuakin tässä tutkielmassa. Butlerin ajatus tulee lähelle omaa käsitystäni uhriudesta ja siitä, miten se voi yhdistää väkivaltaa kokeneita. Kirjoitettuna kokemuksena Kätilö ei toki ole omakohtainen vaan fiktiivinen, mutta silti näen sen tekevän jotain samankaltaista kuin Butlerin analysoimat Guantanamo-runot.

”Heta painoi kerityn päänsä vatsalleni ja alkoi laulaa hidasta, unettavaa sävelmää. Poskipää vatsaani vasten oli terävä ja hauras. Huomaamatta aloin silittää naisen sänkeä. Muistin yhtäkkiä, että tällä oli tullessaan ollut punaisenkihartuva otsatukka. Nyt minunkin hiuksistani ommeltaisiin sukankärkiä sukellusveneen miehistölle. Tai ehkä niistä tehtäisiin peittokangasta, patjantäytettä, tiivistettä parakkeihin. Hiukseni sekoittuisivat bulgarialaisiin, juutalaisiin, ukrainalaisiin, liettualaisiin, egyptiläisiin, mustalaisiin hiuksiin. Jos oikeus tapahtuisi, kaikkien maailman naisten hiukset kudottaisiin yhteen ja ne levittyisivät aavikoiden, metsien ja kylien ylle syyttävänä, harmajana seittinä.” (Kätilö, 287.)

Tässä katkelmassa Villisilmä istuu hänelle ystävällisyyttä osoittaneen naisvangin Hetan kanssa, liikuttuneena tämän antamasta synninpäästöstä: ”En mie sulle kaunaa kannan.”, vaikka pi tkään Villisilmä on ollut pelätty natsien hyväksi toimiva Fräulein Schwester. Naisten välinen kohtaaminen on poikkeuksellinen, sillä usein käy selväksi heidän kaikkien kärsivän yksin.

Villisilmä pohtii pois ajeltuja hiuksia, jotka ovat fyysinen merkki siitä, mitä naisilta on viety, kun heidät on otettu vangeiksi Navettaan pahoinpideltäviksi ja raiskattaviksi. Hiuksetkin käytetään hyväksi, ja niistä tulee miesten sotatoimia edistäviä hyödykkeitä, tai niin Villisilmä edelleen kuvittelee, koska Johannes on hänelle aluksi niin uskotellut. Naisten kärsimys tukahtuu parakkien tiivisteiksi. Kuitenkin pohdinnan edetessä Villisilmä tuntee näkevän voimaa juuri tuossa nimettömässä kärsimyksessä. Hiukset muistuttavatkin kaikista niistä muista naisista ympäri

maailman, jotka ovat kokeneet samanlaista vääryyttä. Lopulta toisen vangin laulua kuunteleva nainen päätyy ajattelemaan, että oikeus toteutuisi, jos näiden naisten jaettu kertomus, heidän väkisin ja nöyryyttämiseksi viedyt hiuksensa, leviäisivät koko maailman ylle. Heidän uhriuteensa, heidän kokemuksiinsa, liittyy itsessään syytös, ja juuri ilmiön ja sen laajuuden näkeminen konkreettisena, ruumiillisin merkein kerrottuna, riittäisi oikeuden toteutumiseen. Vääryys on sen sijaan myös siinä, miten naisten kokemukset haudataan sotatoimien arkipäivän mekaniikan taakse, tässä kuvassa konkreettisesti sen rakenteiden sisään.

Suomalaisen kulttuurin individualistinen ja vahvuutta sekä yksin pärjäämistä korostava luonne tekee osaltaan uhriudesta häpeällistä. (Ronkainen 2001 ja 2008.) Hyvä uhri on joko täysin viaton tai koeteltu sankari, joka kärsii ja kestää. Seksuaalisen väkivallan kokeneet paradoksaali vaatimus sulkee ulkopuolelleen, ja heidät vastuutetaan uhriudestaan. (Ronkainen 2001, 147.) Myös Rotkirch kirjoittaa, ”Kulttuurimme on omaksunut torjuvan suhteen heikkouteen, kuolemaan, itkuun ja valitukseen.” (Rotkirch 2002, 60.)

Itku ja valitus ovatkin yksi osa *Kättilön* kertomusta, eikä niihin suinkaan suhtauduta yksistään torjuvasti:

”Nyt tiedän, että eläessä ehtii meistä kaikista monta kyyneltä vierua, monta porua ja itkuvirttä ulvotella ja että ihminen itkee niin juoksuhaudassa kuin Wehrmachtin esikunnassakin – – vähän väliä, joskus iloonsa ja joskus suruunsa – – ja sillä kyynelen mitalla on jokainen tällä pallolla kituvainen Jumalan edessä kelvollinen elämään. Minäkin itken, vaikken vielä tiedä mitä. Itseäni itken vai sitä, etten tiedä mille puolelle sotaa olen joutunut.” (Kättilö, 10–11.)

Itkeminen ei yksistään kuvaa kärsimystä, vaan inhimillisyyttä, joka pitää sisällään avoimuuden ja haavoittuvuuden mahdollisuuden. Kyynelet yhdistävät Villisilmän kuvauksessa kaikkia ihmisiä, jotka heikkouden osoittavat kyyneleet tekevät kelvollisiksi, vaikka heikkous sinänsä ei ole toivottava piirre kulttuurissa.

2.2.1 Uhrius ja huoran leima

Johanna Hurtig on tutkinut seksuaalista väkivaltaa uskonnollisessa yhteisössä. Hän kirjoittaa seksuaalisesta väkivallasta tutkielmani kannalta osuvasti:

”Seksuaalisen väkivallan erityisyys rakentuu vallan, vaikenemisen ja häpeän tunteiden synnyttämän dynamiikan ympärille. Uskon ja yhteisön merkitykset ovat läsnä näiden rakentumisessa. Nöyryys ja totteleminen ovat uskovaisen lapsen kokemusmaailmassa olleet aina oikein. Toisen tarpeiden asettaminen omien tarpeiden edelle ja vääryyksistä vaikeneminen voivat näyttäytyä moraalisesti oikeina etenkin, jos häpeä synnyttää syyllisyyden ja tunteen omista synneistä.” (Hurtig 2013b, 172.)

Moni haluaa välttää uhrin leiman, ja uhrin tilanteeseen on toisen vaikea samaistua.

Samaistumisen ongelma voi johtua juuri häpeällisyydestä ja häpeän tarttumisesta. Sara Ahmed puhuu siitä vaikeudesta, joka häpeällisestä itsestä pois kääntynyt ihminen kohta a kääntyessään takaisin. Mikäli koko minuus on häpeällinen ja sellaisena kiellettävä, jotta voisi saavuttaa toisen hyväksynnän, mihin häpeävä minä voi palata? (Ahmed 2004, 104.) Mielestäni tässä on yksi syy käsitellä uhriutta ja siihen liittyvää häpeää ja puhua nimenomaan seksuaalisen väkivallan *uhrista*. Uhri tavoittaa sanana jotain siitä vääryydestä, jota seksuaalisen väkivallan tekijä toiselle tekee. Uhriuden häpeällisyyttä ja välteltävyyttä tulee käsitellä, jotta häpeävä minä löytää itsessään rauhan olla. *Kättilössä* kyseenalaistuu myös Ronkaisen (2001, 148) ajatusta siitä, että uhriuden kokemus ei yhdistäisi uhreja.

Villisilmä tuntuu ainakin kaipaavan sellaista todellisuutta, jossa seksuaalisen väkivallan uhrin tulisivat nähdä yhdessä ohittamattomina ja häpeämättöminä. Hän pitää Mashan vierellään, ja vaikka suhteeseen tyttöön ja toiseen Navetan uhriin, Hetaan, liittyy inhon, syyllisyyden ja katkeruuden ja syyllisyyden tunteita, selvästi naisten suhteessa on myös välittämistä, jota jaettu uhriuden kokemus ei pelkästään himmennä, päin vastoin. ”Kun puu kaatuu, se nojaa naapuriin”, Villisilmä toteaa Hetalle leiriltä lähdön jälkeen, kutsuen tämän kanssaan majaa pitämään. (Kättilö, 247.) Jytilä (2015, 149) kirjoittaa Kättilöstä muistamisen ja kertomisen näkökulmasta, ja toteaa, että Navetan naiset eivät romaanissa ole yksiselitteisesti uhreja, ja että kertomus rakkaudesta Johannekseen tuo uusia näkökulmia uhriuteen:

”Raiskatut naiset kuvataan toimijoina, ei kokonaan valtansa menettäineinä uhreina. Romaani ylittää kulttuurisen käsikirjoituksen raiskatusta naisesta uhrina, kun väkivallan rinnalle tuodaan kertomus himosta, tunteista ja rakkaudesta. — Seksuaalisuuden ilmaisu kuolemanleirien keskellä voi antaa uhrille mahdollisuuden oman ihmisyytensä säilyttämiseen nautinnon ja halun kautta.”

Itsensä uhriksi mieltäminen tarkoittaa Laitisen mukaan usein koko elämän leimaamista tapahtuneen vuoksi ja toimintamahdollisuuksien rajaamista. Uhri näyttäytyy tässäkin kuvauksessa avuttomana, suorastaan ikävyyksissä rypevänä hahmona. Selviytyminen taas näyttäytyy positiivisempänä ja toimintamahdollisuuksia laajentavana tapa puhua väkivallan ja hyväksikäytön uhrista.

Sen sijaan, että selviytymisen korostaminen poistaisi kokonaan mahdollisuuden puhua uhreista ja väkivallan syvistä haavoista, se tuo esiin vähemmän puhutun puolen uhriudesta. Heikkouden, avuttomuuden ja ruumiin rikottujen rajojen lisäksi uhriuteen liittyy vastustusta, eteenpäinvieviä tunteita ja selviytymistä. Laitinenkin sanoo, että ” Uhrin käsite on tärkeä, jotta oikeus apuun ja tukeen tulee tunnustetuksi elämänsä eri vaiheissa. Uhrius ei merkitse kokonaisvaltaista passiivisuutta, vaan se sisältää aktiivisuutta, luovuutta ja voimavaroja.” (Laitinen 2006, 220.)

Satu Venäläisen mukaan (2012, 7–14) väkivallan uhrina olleet naiset pyrkivät asemoimaan itseään joko viattoman uhrin tai vahvan suomalaisen naisen subjekti-positioon. Nämä positiot myös vaihtelevat väkivallan kertomuksissa, mutta vahvan ja samalla vastuullisen toimijan rooli näyttäytyy toivottavampana kuin viattoman uhrin. Myös Suvi Ronkainen (2001) puhuu hyvän uhrin vaatimuksista ja vahvan uhrin ihanteesta tai uhriuden välttelystä. Villisilmä edustaa vahvaa uhrin sikäli, että hän löytää itsestään ja sotatilasta syitä tapahtuneelle, ja kestää ja kärsii pysyen näennäisen vahvana, huolehtien nuoresta tytöstä ja vauvasta, jota kantaa sisällään. Useaan otteeseen Villisilmä myös kuvailee itseään vahvana ja osaavana. Romaanin alussa hän esimerkiksi odottaa Johanneksen tekevän hänestä haastattelun. ”Vahvasta naisesta, jolla oli kyky antaa elämää ja ottaa sitä pois.” Vetäessään irti Lissun sisällä kasvavia sikiöitä Villisilmä kuvaa toisenlaista voimaa itsessään: ”Minussa on aina ollut voimaa. Saatan taltuttaa kuohitse mattoman hirvasporon milloin tahansa.” (Kättilö 281.)

Vahvuudesta huolimatta Villisilmä joutuu pohtimaan, mikä hänet on ajanut raiskattavaksi ja pahoinpideltäväksi.

”Miksi minulle kävi näin? Minähän tein niin kuin oikein oli? Minä olin niitä naisia, jotka muistivat aina pitää paidankauluksensa napitettuna ylimpään reikään saakka ja käärivät pukujensa hihat ohjesääntöjen mukaan kynärtaipeeseen vain pakahtavan kuumina kanttiiniöinä. Minä en ole karvahorsma enkä rämekettana, en kenenkään kulliharja, lempipersku, haarohölttänä —. Kun en ole. Miksi minulle sitten kävi näin? Siksi että rakastuin sinuun.” (Kättilö, 282–283.)

Villisilmä etsii syitä hänelle tapahtuneelle, mutta ei löydä niitä tekemästään. Tässä tulevat ilmi ne normit, jotka naisten seksuaalisuutta säätelevät. Ensimmäisenä selityksenä hänen mielessään olisi hänen pukeutumisen, sääntöjä rikkova toimintansa, ja litaniana ikäviä nimityksiä purskahtava naista määrittävä seksuaalinen käyttäytyminen. ”Helluntain heikonpala”, ”kulkulupa”, ”käyntikortti”, kertovat kaikki siitä ajatuksesta, että naisen on rajoitettava seksuaalista käyttäytymistään maineensa suojelemiseksi ja siten myös itsensä suojelemiseksi seksuaaliselta väkivallalta. Villisilmä pitää tärkeänä todistaa, ettei ole sellainen nainen, jonka seksuaalisuutta solvaamaan on loputon lista rumia nimiä.

Venäläinen (2012, 7) käyttää Eero Suonisen termiä itsetodistelu kuvaamaan sitä, miten naiset asemoivat itseään ja todistavat kulttuurissaan vahvoja diskursseja vastaan. Väkivallan kuvauksissa siis näkyy ikään kuin taustaoletuksena syyttäjä, joka ei hyväksy perusteluitta naisen kuvaamaa (uhrin) subjektipositiota. Itsetodistelu liittyy Venäläisen aineistossa sekä vastuuttaviin ja vahvuutta vaativiin, että viattomiksi ja ”avuttomiksi asemoiviin diskursseihin.” *Kättilössä*, kuten aiemmin jo mainittua, on tunnustuksellisen muistiinkirjoittamisen luonne, jossa myös voi nähdä tällaista itsetodistelua. Uhrin tarve todistaa teoistaan ja tilanteestaan on yksi ongelmallinen osa seksuaalista väkivaltaa, joka nousee usein esiin esimerkiksi, kun keskustellaan raiskausten oikeuskäsittelyistä.

Myötätunnon ja tuen osoittaminen toiselle, joka on käynyt läpi Navetan, merkitsee *Kättilössä* saman myötätunnon vaatimista itselle. Se ei ole täysin hyväksyttävää, koska on pärjättävä yksin ja kestettävä mitä tulee, onhan siitä itse vastuussa. Kuitenkin naiset, kohdatessaan leirin hajottamisen jälkeen, antavat toisilleen hiljaisia nyökkäyksiä, tunnistavat toisensa vaikka epäilevät toisen kykyä tunnistaa itseään. Tunnistaminen, muistaminen, yhteys, joka on kirjattu

ruumiiseen tykyttävänä sydämenä, paljastumisen pelkona, on kiistaton ja sisältä kuohuttava. Samalla muistamisen eleet tuntuvat lohduttavilta. Esimerkiksi ajetun pään silittäminen toistuu kertomuksessa monesti. ”Heta ottaa minua silkkitikasta ja pörröttää. Koetan hymyillä, mutta se on tekohampaitten takana kirveltävää itkua.” (Kättilö, 307.) ”Heta katsoi minua sillä tavalla säälivästi etten viitsinyt jatkaa.

”-Kyllä mie ymmärrän, virkkoi ja kosketti ohimennen pääsänkeäni.” (Kättilö, 210.) Hetan ja Villisilmän kosketuksissa on vertaisuutta, Mashaa Villisilmä puolestaan on pyrkinyt pitämään suojassa myös säästämällä osan tämän hiuksista: ”Otan tytön kulmikkudesta kiinni ja rutistan, pelästyn ettei se vieläkään usko että välitän, otan sen huonostileikatuista otsahiuksista kiinni, sillä on sellaiset naavasuortuvat että niistä pitää jonkun pitää huoli.

-Näitä mie en antanu sinulta leirilä leikata.” (Kättilö, 305.)

Saarikoski on kartoittanut huoritteluun liittyvää häpeää ja käyttänyt muun muassa tyttöjen kirjeitä aineistonaan. Huorittelu tekee Villisilmälle selväksi eron hänen ja muiden naisten välillä. Huoraksi nimittäminen myös yllättää ja pysäyttää. Nainen esittää olevansa Saksan armeijan palveluksessa, ja puhuu kuskille leirillä tottumaansa käskyttävään tapaan. ”Hhh-hh-uorra, se sylkäisi nautapatiineilleni harkitun roiskeen. Mitäkä?” ”Huuraksi leimaaminen on sosiaalisena ja kulttuurisena stigma hyvinkin verrattavissa muihin poikkeavaksi leimaamisen kokemuksiin. Toisaalta tämän tunnekokemuksen käsitteellinen sisältö on voimakkaasti sidoksissa siihen, että leimaaminen kohdistuu juuri naisen sukupuoleen ja naisen sukupuolisuuteen”. (Saarikoski 1999, 108.)

Villisilmä tuntee nuo erilaiset poikkeavuuden leimat ja poikkeamisen yhteisönsä normeista. Samalla huora-leiman sukupuolisuus käy hyvin ilmi siinä tilanteessa, jossa häntä huoraksi kutsutaan. Villisilmä katsoo muita naisia, tietäen, että huora on leima, joka kohdistuu juuri heidän sukupuoleensa. Mutta kuitenkin Villisilmä päätyy toteamaan, että hän on jollakin tapaa poikkeava, juuri hän naisena on vääränlainen. Huoraksi kutsuttu Villisilmä vertaa jälleen itseään puhtoisena pysyvään Lissuun. ”Ehkei se koskaan joutuisi tuollaisia solvauksia kuulemaan. Minulla on aina ollut herkemmat korvat.” Lissu on jollakin perustavanlaatuisella tavalla erilainen, kykenemätön kuulemaan tai näkemään sellaisia solvauksia ja kohtelua, jota Villisilmä on

kohdannut koko elämänsä. ”Minä olin jotakin toista kuin nämä puhtoiset, limonadipulloja sotilaskoteihin toimittaneet kanssasisareni.” Hän poikkeaa jo lapsuuden kokemuksen vuoksi muista naisista, jotka sulkevat korvansa solvauksilta. Villisilmää on nimitelty isänsä vuoksi ja ottoisänsä tekemisten takia. (Kättilö, 312.)

Normirikkomuksista puhuttaessa on Saarikosken mielestä oleellisempaa keskittyä siihen tietoon, mitä ne antavat yhteisön normijärjestelmästä, kuin pohtia rikkomuksen todenperäisyyttä. Maineen menettäminen on mielivaltaista. Silti tytöt Saarikosken mukaan perustelevat huoraksi leimaamista omista normirikkomuksistaan käsin, eli kokemus itsestä vääränlaisena tai vääristä teoista on olemassa. Kättilössä huoritellaan saksalaiseen rakastunutta päähenkilöä, mikä saa tämän kokemaan itsensä yhtäältä vääränlaiseksi ja toisista, hyvistä naisista poikkeavaksi, mutta toisaalta myös ajattelemaan leimaamisen vääryyttä ja kohtuuttomuutta.

Maineen käsitteellä säädelty tyttöjen käyttäytymismuoto voi olla mikä tahansa, seksuaalinen tai ei-seksuaalinen, ja mikä tahansa käyttäytymismuoto voidaan myös seksualisoida ja ottaa säädeltyväksi. Huoraksi leimaaminen paljastaa yhteisön asettamat tiukat rajat naisen seksuaaliselle toimijuudelle: naisen oikeus nauttia omasta seksuaalisuudestaan ja sukupuolestaan on edelleen rajattu maineen käsitteellä ja hyvän tytön vaatimuksilla. ”hyvä tyttö on edelleen objektina haluttava, mutta ei itse aktiivisesti haluava subjekti.” Romanttisen rakkauden vaatimukset ja huoran kategoriaan liittyvä prostituoidun käsite paljastavat puolestaan logiikan, jossa seksistä on saatava arvokas korvaus, jotta sitä ei luettaisi tytön hyväksikäytöksi. Tuo korvaus on ihanteellisesti tietenkin kiinteä rakkaussuhde. (Saarikoski 1999, 110–114.) Jo pelkkä Villisilmän suhde Johannekseen riittäisi sodan asetelmien käännyttyä tekemään hänestä huoran. Vastapuolella olevaan mieheen sekaantuminen tahraa naisen maineen, vaikka romaanin alussa Johanneksen arvovalta ja eksoottisuus vielä herättivät ihailua yhteisössä.

Villisilmä kuvaa huorittelun yhteydessä nimenomaan omia kokemuksiaan ja tekojaan. Hän on pakotettu pohtimaan, mikä hänen omassa käyttäytymisessään on saanut moisen kohtelun aikaan. ”Palaisin poltettuun Lappiin entisten aseveljien tahrat hameenliepeissäni, ja minkä vuoksi? Hetken hekuman vuoksi, sanottaisiin. – – Eivät ne sitä ymmärtäisi. Että valinnanvaraa ei ollut. Rakkaus ei julmuudessaan katso ikään eikä rotuun.” Villisilmä pohtii omaa syyllisyyttään

leimaamiseen, mutta toteaa, ettei ulkopuolinen pysty ymmärtämään hänen toimintaansa, joka on rakkauden sanelemaa. Saksalaisten kanssa seurustelleet naiset saavat sodassa kantaakseen häpeän leiman, vaikka entiset liittolaiset ovat muidenkin valitsemat. ”Minä olin sakemannin huora eikä sellaisen naisen osa olisi helppo hävittyjen Suomessa. Siellä jo kommunisti veistänsä hioi ja tahtoi saksalaismorsianten luihin hampaitansa teroittaa.” Samalla pohdinta liittyy Navetan tapahtumiin. ”Tahrat hameenliepeessä” viittaavat myös siihen, mitä muut miehet ovat hänelle vankileirillä tehneet. Ympäristön mukaan Villisilmä on perustanut lähtönsä heppoiseen hetken huumaan, mutta Villisilmän rakkaus on tälle itselle Jumalan koetus ja vastustamaton voima. Hän ei silti kyseenalaista ajatusta, ettei itse olisi jossain määrin vastuussa. Hänen syynsä on rakkaus ja hän huomaa häneen kohdistuvien, itsensä hallitsemista ja suojelemista penäävien vaatimusten kohtuuttomuuden. Mutta hän ei niinkään syytä leimaamisestaan ja ”tahroistaan” niitä miehiä, jotka ovat häntä vahingoittaneet ja jotka ovat jättäneet hänet Navetan armoille, vaan perustelee omaa toimintaansa rakkauden voimalla. (Kättilö, 312–313.)

2.2.2 Syyllisyys, kateus ja välittäminen naisten välisissä suhteissa

Epäonnistunut pyrkimys vuorovaikutukseen, torjutuksi tuleminen pyrkiessä toista kohti, aiheuttaa häpeää. (Kettunen 2011, 66–67.) Häpeä siis koskettaa sosiaalisia suhteita ja vuorovaikutusta, vaikka se tunnistetaan erityisesti halusta paeta ja piiloutua muilta. Nähdyksi tuleminen on yhtäältä häpeävän peri-inhimillinen toive ja tarve, toisaalta kauhistus. Häpeä vaatii toisen katseen, ja yksinkin koettu häpeä syntyy siitä, että subjekti kuvittelee toisen katseen, tai itse asettuu katsomaan itseään ulkopuolisen, ihanteellisen toisen näkökulmasta. Minän ja toisen ja paljastumisen ja piiloutumisen väliset jännitteet ovat häpeässä kiinnostavia. (Ahmed 2004, 103–107.)

Oinas tarjoaa diskursiivisen vallan ja performatiivisuuden näkökulmia vaihtoehdoksi pakkohäpeäteorian käsitykselle ruumiista. Pakkohäpeäteoriassa oletetaan aito ja alkuperäinen ruumissuhde, ”joka on naisilta kolonisaation myötä evätty”. Tämä sisältää myös oletuksen (naisen) uhriudesta. Mustavalkoisen asetelman sijasta Oinas esittää diskursiivisen vallan antavan mahdollisuuden käsitellä vallan rakentumista suhteiden verkostossa. Valta tuottaa myös ruumiin

tässä verkostossa, ja naiset osallistuvat omiin ruumiskokemuksiinsa liittyvän diskursiivisen vallan ylläpitoon. Kukaan yksin ei omista valtaa. (Oinas 2011a, 163). Häpeän kannalta diskurssien dekonstruktio merkitsee häpeän tarkastelemista pyrkien ymmärtämään sen rakentumista sen sijaan, että tunne lähtökohtaisesti nähtäisiin ongelmana. ”Häpeä voi olla kuulumisen ehto, siinä paljastuu yhteisöllisiä sääntöjä, jotka taas toimivat yhteisöä kannattavana voimana. Ilman yhteisön voimaa ei ole kuulumisen mekanismeja eikä vahvaa minuuttakaan. Häpeä on yhteisön diskursiivisen neuvottelun tulos, ja diskurssi tuottaa sekä yhteisön että minuuden paikkoja.” Ruumiillisuuden sanattoman kokemuksen kuvaamisen tarkastelu diskurssianalyysin välinein voi kuitenkin olla haasteellista, mihin Oinas löytää apua performatiivisen ruumiin tarkastelusta. (Oinas 2011a, 164–165.)

Hyväksikäyttö ja seksuaalinen väkivalta saavat tuntemaan syvää poikkeavuutta (Hurtig 2013b, 168–169; Ronkainen 2008, 54). Villisilmä on sisäistänyt ajatuksen itsestään erilaisena kuin muut naiset: ”Sitten vilkaisin muihin naisiin. – – Minä olin jotakin toista kuin nämä puhtoiset, limonadipulloja sotilaskoteihin toimittaneet kansasisareni.” (Kättilö 312.) Hän asettaa itse itsensä usein erilaiseen asemaan verrattuna muihin, etenkin naisiin, kuten elokuvatähteydestä haaveilevaan Lissuun, jonka viehättävyyden kuvaukset ovat suorastaan ällöttävän makeita Villisilmän muutoin usein karvaan karun kielen keskellä. ”Katsoin Lissuun. Siitä saattoi aistia että sieraimissa ja kainaloissa kasvoi sokerinpehmeää villaa. (Kättilö, 312.) Villisilmä on alusta alkaen tuntenut itsensä poikkeavaksi; ”punikin pentu” ja ”kylähullun narttukoira”. Näin itseään nimittäessään Villisilmä selvästi viittaa siihen, miten muut häneen suhtautuisivat, ja miten häntä kenties on nimitelty. Ulkopuoliset eivät nimeä Villisilmää suopeasti, vaan hän on ”Vikasilmä”, ”huora”, ”vikaverinen”. Kuitenkin ammattinsa edustajana hän on leirillä hetken jopa arvostettu, ”Meditzinsta” ja ”Fräulein Schwester”.

Villisilmän mustasukkaisuus ja kateus toisia naisia kohtaan liittyy hänen rakkauteensa Johannekseen, mutta myös siihen poikkeavuuteen ja häpeään, jota lapsuudesta asti outona pidetty, hyväksikäytetty ja lopulta vankileirillä raiskattu nainen tuntee. Villisilmää ei ole hyväksytty lotaksi Lissun tavoin, ja vaikka hän ponnistelee ja tekee kovaa työtä ansaitakseen kunnioitusta, hän kadehtii muiden suhteita ja kokeneisuutta: ”Ne olivat testanneet kaikkea sillä aikaa kun minä räähkin revenneitten välilihojen maailmassa ja pelkäsin Iso-Lamperin saappaita

vuoteeni äärellä.” (Kättilö, 167.) Lappalainen (2011, 272–273) kirjoittaa häpeään liittyvän kateuden yhteydessä René Girardin näkemyksestä, jossa halu voidaan nähdä toisen halua jäljittelevänä, mimeettisenä. Välittäjähahmo saa välitetyn haluamaan samaa kohdetta, mutta itse asiassa intohimon kohteena on välittäjähahmo. Tältä kaivataan jotain sellaista olemista, mikä itseltä tuntuu puuttuvan. Villisilmä mustasukkaisessa suhteessaan havittelee samalla itselleen Lissun ja muiden naisellisina ja arvostettavina hyväksytyjen naisten olemusta.

Lissu ja Heta ovat samalla Villisilmälle myös läheisiä ihmisiä. ”Sisko, mikset sie mejän mukhaan tulisi?” kysyy Lissu Villisilmältä evakkoon lähtiessään ja tarjoaa lahjaksi kutomansa kynsikkäät. (Kättilö, 309.) Häpeä suhteessa toiseen ei ole pelkästään negatiivinen tunne, vaan ambivalentti. Häpeää tunnetaan erityisesti sellaisen ihmisen edessä, josta pidetään tai jota rakastetaan. Rakkaus tuottaa ideaalisen minän, joka kuuluu yhteisöön. Rakkauteen liittyy halu tulla nähdyksi tai tunnistetuksi ja olla toisen kaltainen. Ihanteen tavoittelussa epäonnistuminen tuottaa häpeää, eikä tuota häpeää voi olla ilman jonkinlaista kiintymystä toiseen. (Ahmed 2004, 103–107.)

Villisilmä ajattelee, että ”Operaatio Navetan taakse vietyjen kintaitten ja turkisten ottamisesta tuli aina jotenkin syyhyinen olo.” Sen sijaan Lissun kynsikkäät olivat ”Viimeinen muisto elämästä jolloin ihminen kulki Herran nuhteessa. – – Silloin oli maailmassa joku tolkku.” (Kättilö, 18–19.) Kurinalainen, selkeä, puhdas ja nuhteeton elämä ennen sotaa näyttäytyy Villisilmälle nyt ihanteellisena, ja Lissussa viattomuus on säilynyt; tämä ei hoksaa Villisilmän pahoja tekoja. Myös katkeruus Lissua kohtaan hälvenee, kun ajattelee tämän tekemiä lämpimänä pitäviä kynsikkäitä. Niistä Villisilmä luopuu mielestään Mashan takia, samaan tapaan kuin hänen oma väitetty syntisyytensä lapsesta saakka erotti hänet muista, erotti hänet Lissusta.

Villisilmä tuntee syyllisyyttä siitä, että keskeyttää Lissun raskauden jumalattoman mustasukkaisuutensa kourissa. Samoin hän pelkää jatkuvasti paljastumista ja tuomiota siitä, että osallistuu hoitajana Operaatio Navetan ylläpitoon ja siten sen naisvankien kärsimyksiin. Näiden tunteiden kanssa hän joutuu kosketuksiin vielä leiriltä pakenemisen jälkeen, kun toinen vanki, Heta eli ”Töpöliputtaja”, tulee hänen luokseen Kuolleen miehen majalle. Villisilmä pelkää naisen tunnistavan ja tuomitsevan hänet.

Heta näyttäytyy aluksi Villisilmän kuvauksessa surkeana, pakkomielteisesti kallioita kuuravana ja hirveän, leirillä pahoja tehneen miehen naineena rasiitteena. Villisilmän katkeruus kumpuaa eittämättä osittain siitä, että toisella on lapsia ja perhe, jota Villisilmä kaikesta huolimatta tältä kadehtii. Hän kutsuu lapsia ”pääjalkaisiksi” ja ”vajaaälyisiksi”, joiden alkuna on ”kaksi niin viallista latinkia.” Kättilö, 158–160.)

Hetan miehen ja lapset vie Gestapo ja hän päätyy vihdoinkin Jounin, Villisilmänkin auttajan, kanssa. Villisilmä kadehtii tätäkin suhdetta, sillä se muistuttaa häntä omasta unelmastaan Johanneksen suhteen. ”Tajuan kyllä että ne ovat toistensa omat, olleet jo kauan, enkä voi mitään sille että olen katkera.” (Kättilö, 249.) Heta saa sellaisen elämän, josta Villisilmä haaveilee: miehen ja lapsen heidän mukaansa lähtevästä Mashasta. Kaikki siitä huolimatta, että hän on ollut Navetassa ja kokenut saman kuin Villisilmä. ”Niistä on tulossa perhe. Heta saa perheen, vaikka on maannut Operaatio Navetassa olkihimmeliä tuijottaen niin kuin minäkin. Miten se on leiriltä päässyt, sitä en tiedä enkä uskalla kysyä.” (Kättilö, 296.)

Miehen tulo tarkoittaa myös sitä, että Heta ei jää pitämään Villisilmälle seuraa ja tarjoamaan sitä helpotusta, joka häpeästä huolimatta selvästi naisten suhteeseen kuuluu. Tämä tekee näkyväksi eron Hetan tulevaisuuden rakentamisen ja Villisilmän odottamisen välille.

–”Mitä mie tehen iliman miestä ja poikhia?” kysyy Heta Villisilmältä.

–Elät niinko mieki.

–Ei iliman miestä täälä pärjää.” (Kättilö, 247.)

Sara Ahmedin mukaan häpeä paljastaa rakkauden epäonnistumisen, ja tuo epäonnistuminen samalla paljastaa ja näyttää rakkauden. Niinpä häpeä voi varmistaa rakkauden ja siten sitoutumisen ideaaliin. Häpeän pelko taas voi estää ideaalin pettämisen. (Ahmed 2004, 103–107.) Rakkaus ja katkeruus ovat Kättilössä sotkeutuneet tiiviisti toisiinsa. Häpeä näyttää kaipauksen paikkoja ja välittämistä, joka ei ole tuottanut toivotunlaista rakkautta, ja jossa oma poikkeavuus on tullut ilmi. Vaikka Kättilö on kertomus rakkaudesta Johannekseen, myös naisten välillä on välittämistä, joka on Villisilmälle omien tekojensa ja kokemustensa vuoksi kuitenkin vaikeaa.

2.2.3 Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja Villisilmän suhde Mashaan

”- Omaa syytä kaikki. Omaa syytä. Ei. Ei omaa syytä. Mashaan syytä kaikki.” (Kättilö, 259.)

Lapsen seksuaalisessa hyväksikäytössä häpeän dynamiikka on erityinen. Lapsuuden erityisluonteena on oikeus turvaan ja huolenpitoon. Julkinen riippuvuus toisista on yhteiskunnassamme aikuiselle häpeällistä, ja itsenäisyyttä ja itsestään huolehtimista pidetään arvossa. Lapselle riippuvaisuus muista ja avun ja hoivan tarve sen sijaan on sallittua, ja tarpeen täyttäminen kuuluu erityisesti läheisille aikuisille. Seksuaalinen hyväksikäyttö kuitenkin vääristää lapsuuden riippuvuussuhteita. Kun lapsi ei voi turvata läheisiinsä, hän pyrkii kohti itsenäisyyttä, johon ei kuitenkaan ole valmis ja kykenevä. Tämä taas lisää lapsen häpeää omasta tarvitsevuudesta ja avuttomuudesta. (Laitinen 2004, 119.)

Villisilmä on orpona ottolapsena erityisen haavoittuvaisessa tilanteessa. Ottoisä ja perhe eivät ole luotettavia, joten hän joutuu varhain itse vastuuseen itsestään ja turvallisuudestaan, eikä saa olla tarvitseva. Häpeä voi Laitisen mukaan kanavoitua vihana omaa itseä ja lapsiminää kohtaan. Pienuus, tarvitsevuus ja itsen antaminen hyväksikäytettäväksi vihastuttavat. Myös ne läheiset, joilta olisi toivonut apua tilanteessa, ovat vihan kohteena. (Laitinen 2004, 224–225.) *Kättilössä* tunteet lapsiminää kohtaan vaikuttavat Villisilmän suhteessa hänen suojattiinsa Mashaan. ”Jotenkin sitä kävi sääliksi. Se näytti samalta kuin minä itse Iso-Lamperin taloon saapuessani.” (Kättilö, 84.) Villisilmä tuntee elämän julman puolen, ja nuoren tytön haavoittuvuus, avoimuus ja viattomuus tuntuvat vieraalta vankileirin ympäristössä. ”Minua hämmästytti taas kerran kuinka vähän leiri tuntui Mashaan vaikuttavan. Aivan kuin tytön suojana olisi ollut jokin kelmu joka esti kuoleman ja muun visvan siihen tarttumasta.” (Kättilö, 255.) Kättilö suhtautuu Mashaan ristiriitaisesti toisaalta huolehtien ja helläksikin heittäytyen, toisaalta pitäen tarkasti etäisyyttä ja kovettaen itsensä. Hän tuntee valmistavan tyttöä maailmaan sellaisena, kuin itse sen tuntee. Aikuisiin ei saa turvata liikaa.

Johanna Hurtig puhuu lapsuuden omaleimaisuudesta, lapsuudesta salaisuuksien aikana. Seksuaalisuus esimerkiksi on osa salaisuutta; asia, joka lapselle paljastuu omassa tahdissa valmiuksien kehittyessä. Aikuisen himo avaa lapselle vieraan ja turvattoman maailman. (Hurtig

2013b, 167.) Seksuaalisuuden tulo lapsen elämään riistää lapsuuden huolettomuuden ja tuo siihen aikuisuuden toimintoja. Villisilmä suojaa Mashan viattomuutta parhaansa mukaan kaikesta katkeruudesta huolimatta tämän salaisuuden paljastumiselta. Kun Masha viedään Navettaan, Villisilmä huumaa tämän. Mashalle aikuisuuden salaisuudet eivät siis vielä paljastu, toisin kuin Villisilmälle aikanaan. ”Ainoa puolustukseni on, että ne olisivat tehneet silloin sille vielä pahempaa. Että yritin varjella tyttöä viimeiseen saakka, siinä Luoja olkoon todistajana. Että yritin suojella sitä haurautta.” (Kättilö, 257.)

Villisilmä hätkähtää helposti omia helliä tunteitaan ja eleitään tyttöä kohtaan. ”[J]a kai minussa jokin hormooni liikkui kun otin tytön syliin ja liekuttelin.” (Kättilö 242.) Ajoittain yllättävät lämpimät tunteet herättävät naisessa välittömän vastareaktion muistona siitä, miten itse on pitänyt itseään pahana ja rakkautta ja huolenpitoa ansaitsemattomana. Viimeiset aikansa Villisilmä viettää Mashan kanssa hylättynä saaristoon. Kun he värjöttelevät nousuvedessä pienellä luodolla ja Villisilmä aavistelee jo lopun olevan tulossa, hän yllättää itsensä lämpimällä suhtautumisellaan nuoreen tyttöön.

”Huomasin silittäväni kolttatytön poskea ja jostain syöksähti esiin järjetön katkeruus. Muistin kyllä mitä Mashan takia oli tapahtunut.

Ei Montjan. Ei Herman Gödelin. Ei sinun. Vaan Mashan.” (Kättilö, 18.)

Kuten muuallakin romaanissa, Villisilmän hellyydenosoitusta seuraa tässäkin vastareaktio ja syytös Mashan teoista. Hellyys ja myötätunto yllättävät hänet. Villisilmä ilmaisee usein tahattomuuden hellyyden takana, koska ei ehkä itse halua myöntää omaa haavoittuvuuttaan ja välittämistä. Syöksähtävää katkeruutta hän sen sijaan kuvaa itsekin järjettömäksi, mutta se tulee vääjäämättömänä ja voimakkaana. Kumpikaan reaktio ei vaikuta Villisilmälle täysin ymmärrettävältä, vaan ne tulevat huomaamatta jostain syvältä.

Peruuttamattomasti vahingoittanut tragedia ja sen peitetarina toimivat yhtenä perusteena myös Villisilmän outoudelle. Kun uskonnollisessa yhteisössä viime vuosisadan alkupuolella naisen roolina on ollut pitkälti äitiys ja kodinhoito, on Villisilmä leimattu lapsuudesta saakka kyvyttömäksi saada lapsia. ”Minun kohtunihan on olemassa vain varmuuden vuoksi, varmuuden

vuoksi kuin vanhanpiian nännit.” (Kättilö, 242.) Hän loukkaantuu syvästi siitä, miten Lissu paljastaa hänet Johanneksen edessä hedelmättömäksi ja hyväksikäytetyksi.

Laitisen mukaan hyväksikäytön vääryyden tiedostaminen ei suinkaan vähennä häpeää, vaan häpeä voi muodostua kokonaisvaltaisemmaksi, ruumiillisen lisäksi tietoiseksi häpeäksi. Tietoinen häpeä syntyy käsityksestä siitä, että uhri on ollut osallisena ”eettisesti, moraalisesti ja juridisesti vääräksi määriteltävässä toiminnassa”. Syyllisyys vaatii häpeää kehittyneempiä kognitioita. Siihen liittyy ajatus osallisuudesta toiminnassa. Syyllisyyteen liittyy myös tarve saada rangaistus, joten hyväksikäyttö saattaa näyttäytyä ketjuna, jonka alku ja loppu ovat uhrissa itsessään. Tämä näkyy myös Villisilmän ajattelussa, josta käy usein ilmi, miten hän pitää itseään samoin kuin Mashaa syyllisenä, ja kaikki epäonnistumiset itsen suojaamisessa ovat ikään kuin hyväksyttäviä syitä haavoittamiselle. Uhri kokee, että hän on toimintaan syyllinen ja hyväksikäyttö seurauksineen on rangaistus. (Laitinen 2004, 121.)

2.2.3 Häpeä hengellisenä tunteena

”Tämän mie otan. Toista en vaadi.

Ja vasta myöhemmin ymmärsin, ettei Jumalan kanssa tehdä tuollaisia sopimuksia. Eikä koskaan pitäisi koettaa väkisin ottaa sellaista mitä Jumala ei hyvyydessään aio muille jakaa. Lainata korkeintaan, mutta siitäkin saa maksaa hinnan ja se on elinikäinen kärsimys.” (Kättilö, 155.)

Kättilössä kristinusko on tärkeä osa päähenkilön ajatusmaailmaa ja ympäröivän yhteisön elämää. Tämä näkyy romaanissa alkusivuilta asti, kun Villisilmä aloittaa tunnustuksellisen kertomuksensa sanomalla, että hän on kättilö ”Jumalan armosta” (Kättilö, 10). Koko merkintöjen kirjoittamiseen syy on Villisilmän mukaan se, että hän on ”luopunut lihaisasta elämästäni tehdäkseni tiliä itseni ja Herran kanssa.” (Kättilö, 11.) Uskonnollisessa yhteisössä Villisilmän ammatti herättää ristiriitaisia ajatuksia, ja hänen taustansa ”punikin” tyttärenä ja ottoisän huhutusti hyväksikäyttämänä, tai tämän viettelijänä, kauhistuttaa. ”Kasvatti-isäni Iso-Lamperin talossa aina muistutettiin että olin kaapissapidettävä orpomielinen otus jolle ei isäni vuoksi sanottu vastaan tullessa ”Jumalan terve.” (Kättilö, 23.)

Villisilmä viittaa itseensä myös Kuoleman Enkelinä ja Kolmannen Valtakunnan Enkelinä. Hän näkee saaneensa lahjansa Jumalalta, ja jopa toimiessaan vankileirillä sikiöiden lähdeittäjänä ja raiskattujen naisten hoitajana hän on jonkinlaisessa suhteessa Jumalaan. Hän toteaa, ettei ole varma siitä, onko kärsimys ja tappaminen Jumalan tarkoittama maailmanjärjestys vai hänen aikansa tuote (Kättilö, 10). Kuitenkin hän liittyy myös tappamistyössään itsensä Jumalaan tämän enkelinä tai kenties enkelinä, joka on itse langennut pahuuden viettelemänä. Tällä tavalla hän osoittaa pitävänsä itseään kuitenkin tavallista syntistä vastuullisempänä ja voimakkaampana hahmona. Kuoleman Enkeli kalskahtaa pahaenteisen hurjalta, ja sellaisen teot ovat eittämättä vaikuttavampia, pahuudessaan tai hyvydessään, kuin tavallisen syntisen.

Kettunen on tutkinut suomalaista hengellistä häpeää. Vaikka häpeä ei rajoitu pelkästään yksilön hengelliseen elämään, hän nimeää sen erikseen tarkastellessaan häpeää, jonka syntytausta, ilmeneminen tai kokija on uskonnollinen tai hengellinen. Kettunen korostaa sitä, että hengellisen häpeän yhteydessä tulee usein esiin seksuaalisuuteen ja seksuaalielämän normeihin liittyviä asioita. Hengelliseksi määrittyvä häpeä voi nousta sellaisesta elämänpiiristä, joka ei varsinaisesti liity uskonnolliseen yhteisöön, mutta joka vaikuttaa hengellisessä elämässä. (Kettunen 2011, 26–27.) Esimerkiksi Villisilmän isän poliittiset näkemykset ovat tehneet hänestä yhteisön silmissä kelpaamattoman myös hengellisessä mielessä. Tämän tyttärenä Villisilmä ei saa samaa, yhteenkuuluvuutta merkitsevää jumalan tervehdystä, kuin muut yhteisössä. Hänestä itsestään riippumaton ja sinänsä uskontoon liittymätön asia rajaa Villisilmän epäkelvoksi ikään kuin Jumalankin silmissä. Samoin ottoisän huhutut teot eristävät Villisilmää yhteisöstä ja niiden häpeä liittyy uskonnollisuuteen: ”Ehkä sittenkin olen Ilmestyskirjan narttujen sukua ja kaikki minulle tapahtuva Baabelin Porton ja Lootin tyttären synneistä kun nämä isänsä kanssa makasivat.” (Kättilö, 257.)

Eerikäisen mukaan varhaiskristillisen ajattelun myötä tapahtui ”[p]ainopisteen muutos ruumiista lihaan”, eli muutos ruumiin nautinnoista lihan himoon, kiusaukseen ja syyllisyyteen. Myös sukupuolijako tiukentui, ja turmion, hengen kanssa kamppailevan himon, lähteenä oli miehestä luotu nainen. Tämä ajattelu on Eerikäisen mukaan ”koko länsimaisen seksuaalikäsityksen syvärakenne”. (Eerikäinen 2006, 20–21.) Nainen syyttäminen lankeamisesta lihaan, ruumiillisten, kiellettyjen halujen valtaan antautumisesta, on siis eri muodoissa vaikuttanut siihen, että

seksuaalisuuteen ja ruumiiseen liittyy ahdistusta ja syyllisyyttä, joka kohdistuu erityisellä tavalla naiseen.

Uskonnon kannalta syyllisyyden ja häpeän ero on mielenkiintoinen. Yhtäältä synnit voidaan käsittää sovitettavina tekoina, joista potea syyllisyyttä ja joita sovittaa. Toisaalta koko ihminen voidaan nähdä pohjimmiltaan epätäydellisenä ja siten potentiaalisesti häpeällisenä suhteessa Jumalaan. Teemu Ratinen käsittelee uskonnollista häpeää artikkelissa kokoelmassa *Häpeä vähän! Kriittisiä tutkimuksia häpeästä* (2011), ja pohjaa Sara Ahmedin ja Ullaliina Lehtisen näkemyksiin tunteista. Hänen mukaansa myös uskonnollinen häpeä toimii valtahierarkioiden ylläpitäjänä, liittyen kirkon paimenvaltaan, ja osallistuu uskonnollisen subjektiuden rakentamiseen.

Ratinen kuvaa siirtymää syyllisyydestä häpeän painottamiseen kristinuskossa. Kirkkoisien opetukset ja myöhäiskeskiajan ripittäytymisvaatimukset muodostivat ihmisissä itseään tarkkailevan sisäisyyden tunnon, jossa syyllisyys korostui. Myöhäismodernin länsimaisen ihmisen olemista taas määrittää ensisijaisesti häpeä, ja moniarvoistunut yhteiskunta sai kirkon ”ottamaan etäisyyttä tarkkailevaan ja rankaisevaan Jumalaan.” Ratinen kuitenkin painottaa, että pelkän ajan hengen muutosten huomioimisen sijaan tulisi kiinnittää huomio kirkollisen vallan mekanismeihin. (Ratinen 2011, 133–137.) Nuo mekanismit kiinnostavat minua, sillä uskonnolliseen häpeään keskittymisen sijaan huomioin sen, miten uskonnollinen yhteisö normeineen ja asenteineen vaikuttaa häpeän kokemiseen. Samalla minua kiinnostaa analysoida sitä, miten *Kätilössä* henkilökohtainen jumalasuhte myös auttaa selviytymään ja elämään yhteisössä hävettävien asioiden kanssa.

Häpeä tulee esille vuorovaikutuksessa, siis myös ihmisen ja Jumalan välisessä suhteessa. Eri kirkkoisät ovat tulkinneet eri tavoin sitä, miten ihminen on alun perin luotu suhteessa Jumalaan. Onko ihminen luotu täydelliseksi Jumalan kuvaksi, vai onko hänet tarkoitettu kehittymään koettelevassa ja haasteellisessa maailmassa? Kettunen kuvaa syyllisyys- ja häpeäpainotusten eroja esimerkiksi syntiinlankeemuskertomuksessa, ja nostaa esille vuorovaikutuksen kysymyksen tärkeyden. Mikäli kertomuksen tulkinnassa korostetaan suhderikkomusta, häpeä nousee esiin tärkeänä, ja jos taas Jumalan käskyjen rikkomista, syyllisyys nousee tulkinnassa esiin vahvemmin.

Kettunen puhuu häpeästä kuitenkin myös suhteen puuttumisena ja itseriittoisuutena. (Kettunen 2011, 159–169.)

Villisilmän kättilön tehtävä liittää hänet erottamattomaksi osaksi yhteisönsä hengellisestikin tärkeitä syntymän ja kuoleman hetkiä. Samalla hän pääsee todistamaan intiimejä, kivuliaita ja häpeällisiäkin tapahtumia, kun esimerkiksi aviottomat lapset syntyvät. Kuten koko romaanin kielessä, myös näistä kohtaamisista huokuu tästä syntynyt näkemys elämästä, Jumalasta ja uskovien yhteisöstä, joka ei ole millään tavalla ruusuinen. Villisilmä näkee tekopyhyyden hurskauden keskellä, kätkeytyt synnit ja ruumiin toiminnot, jotka muuten ovat tabuja. Ja niissä on maallinen ja maaginen tuntu; maku, haju, äänet ja tuntuma: ”Kuinka olin pumpannut ja imenyt liiat sakat neulasta, imenyt ja sylkenyt plasmaa.” (Kättilö, 20.) ”Kamferin ja emättimen väkevä tuoksu.” (Kättilö, 27.)

”Kadu en, vaikka katua pitäisi. Minä jään tänne, muut lähtevät. Minä olen lupaukseni antanut ja sen myös pidän. Sillä minä tämän kaiken sovitan.” (Kättilö, 308.) Väärien tekojen sovittamisen ajatus perustuu Villisilmän uskontoon. Hänen täytyy voida uskoa, että pahat teot ja kärsimys ainakin lopulta johtavat johonkin hyvään, tai että hän on tehnyt valintansa seurata Johannesta ja pitäytynyt siinä perääntymättä loppuun saakka. ”Kaiken” sovittaminen viittaa laajassa kaaressa kaikkeen, mistä nainen tuntee syyllisyyttä. Toisinaan tuntuu kuin Villisilmä todella kantaisi harteillaan syyllisyyttä ”kaikesta”; hän pitää niin tiukasti kiinni omasta päätöksestään, ettei huomaa, että kaikkea tapahtunutta hän ei ole tietoisesti valinnut. Kuitenkin Villisilmän mielessä lupaus seurata Johannesta ja odottaa tätä pitää sisällään kaiken sen ikävän, mitä hän leirillä kohtaa. Hän ”ei voi valita” rakkauden edessä, mutta samalla hän itse valitsee, itse lupaa ja kantaa syyllisyyttä tilanteessa, joka on kaikkienensa kaoottinen. Tämä marttyyrimäinen ajatus liittyy osaltaan vahvan uhrin positioon, jossa Villisilmä ottaa vastuuta kaikesta tapahtuneesta ja kärsii urheasti.

2.3 Kertominen ja käsitteleminen

”Ilman hampaita on paha pukahtaa. Mikä tekee ihmisestä ihmisen? Kieli ja koskemattomuus. Se, että saa sanansa kuuluville ja se, ettei joudu makaamaan renkkusängyssä pillu paljaana uutta kyrpää peläten. Kieli ja koskemattomuus, ja kumpikin oli minulta viety.” (Kättilö, 285.)

”Operaatio Navetan naisia ei laskettaisi leiriltä kertomaan kokemuksistaan.” (Kättilö, 298.)

Kättilö kuvaa tarvetta kertoa: kirjoittaa ja sanoittaa koettu epäoikeudenmukaisuus, leimaaminen ja väkivalta. Saarikoski kehuu kirjettä tällaisten kokemusten kuvaamisessa ja tutkimusaineistona. Ja kirjeenomaisesti, puhutellen, kerrotaan myös *Kättilössä*. *Kättilö* rikkoo monia vaikenemisen paikkoja, ja ottaen huomioon tilanteen, jossa Villisilmä kirjoittaa; hylättyinä saaristoon, pahoinpideltynä, kuolemaan ja historiankirjoista katoamaan tuomittuna, on todistamisen ja kertomisen tarve erityisen suuri ja painava romaanissa.

Saarikoski nostaa esiin tunteiden sanallistamisen merkityksen myös siinä, miten tunteet ylipäättään koetaan, ja miten ne ovat olemassa sosiaalisessa todellisuudessa. ”Tunteet, joita ei voida ilmaista, eivät ole sosiaalista todellisuutta; tunteista tulee realiteetteja vain niiden ilmaisemisen kautta. Yksilöllisesti koetut tunteet rakentuvat sosiaalisesti kielellisten termien varassa.” (Saarikoski 1999, 109.) Siinä mielessä uhriuteen liittyvää häpeää on tärkeää tarkastella ja sanallistaa, vaikka häpeä usein pakoileekin sanoja, ja vaikka se piiloutuu muihin sille läheisiin tunteisiin.

2.3.1 Sanojen valta

”Kukaan ei kerro tarinoita vain itselleen. Aina on myös joku toinen. Silloinkin kun ei ole ketään. Tarina on kuin kirje.” (Atwood 2017, 65.)

Margaret Atwoodin *Orjattaresi*-romaanin (2017) päähenkilö kuvaa tarinankerrontaa kirjeen kirjoittamiseksi. *Kättilön* kerrontatilanne on hieman saman tyyppinen, vaikka Villisilmällä onkin

väljempi liikkumatila yhteisössään ainakin romaanin alkupuolella, kuin Gileadissa orjattarena toimivalla naisella Atwoodin kertomuksessa. Silti vaiennettavan naisen näennäiseen tyhjyyteen kertoma tarina on myös Kätilön todellisuutta. Romaanin lopussa käy myös ilmi, että teksti päättyy Villisilmän tyttären luettavaksi, osaksi pidempää historiallista jatkumoa. *Kätilössä* kertominen on yhteydenpitoa Johannekseen, jonka Villisilmä ensin kadottaa hulluuteen ja lääkehouruun ja sitten kirjaimellisemmin, paetessaan itse leiriltä ja joutuessaan hylätyksi saaristoon. Villisilmä tahtoo pitää kiinni siitä ajatuksesta, että rakkaus Johannekseen on poikkeuksellinen ja vastustamaton voima, johon hän lankeaa täysin ja peruuttamattomasti. Johannes on naistenmies, joka ei ehkä koe rakkautta Villisilmään yhtä hurjana, mutta epäilemättä poikkeuksellisen tunteena. Nainen tallentaa ja kertoo oman kokemuksensa tilanteesta kuvatakseen Johannekselle sen merkityksellisyyden.

Villisilmä potee selvästi huonoa omatuntoa Navetassa tekemistään töistä ja siitä, että hän tappaa Lissun kantamat sikiöt. Etenkin joutuessaan itsekin lopulta vankien ja sotilaiden raiskaamaksi, hän tiedostaa aikaisemman osansa Navetan toiminnan mahdollistajana. Hän on ollut osallinen siitä, mitä naiset saivat kestää. Hän kuvaa sitä, miten naiset osoittavat helpotusta, kun joku toinen saa ottaa kestääkseen miesten väkivallan. Sanallinen kommunikaatio kuitenkin on vankinaisten kesken minimissään. Sanojen sijaan korostuvat ruumiiden äänet, jotka herättävät toisissa välittömän samastumisen ja ymmärryksen. Ylipäätään seksuaalisen väkivallan kokemuksen rajuus tulee ilmi ruumiin kuvauksesta, sillä ne korostavat sanojen ja kielen riistämistä, alentamista eläimelliseen tilaan, jossa naiset näyttäytyvät pelkästään seksuaalisina objekteina. Syyttävänä, mutta jälleen rakkaudesta ja uhrautuvuudesta puhdistuen, Villisilmä kertoo, mitä hänelle on tehty ja mitä hän on tehnyt. ”Minä olen tappanut, nöyryntynyt, kontannut maailman mudassa sinun vuoksesi. Minua on väärinpidelty. Minun hampaattomaan suuhuni on tungettu vieraita elimiä, olen joutunut nielemään balkaninmakuista makkaraa ja meinannut tukehtua kirgiisien pilaantuneisiin elinnesteisiin. Olen pyllistänyt käskystä, työntänyt sormeni levittänyt haarojani, minun kaikkiin reikiini on työnnetty vääriä esineitä vuorotellen, minua on lyöty, syljetty ja häpäisty. Olen pettänyt ja tullut petetyksi. Olen hylännyt Jumalani ja hän on hyljännyt minut. Olen löytänyt isäni ja kadottanut hänet. Mutta sinun vuoksesi uskallan edelleen elää, sillä sinun olemassaolosi tekee kaiken vääryyden mitättömäksi. Sinun vuoksesi olen valmis kaikkeen. Sinun vuoksesi olen valmis kuolemaan nyt.” (Kätilö, 328–329.)

Villisilmän äänessä saattaa kuulla esimerkiksi tuossa lainauksessa syytöstä ja vihaa. Saarikoski toteaa huorittelua käsittelevistä kirjeistä, että niissä ”voidaan puhua häpeän haltuunottamisesta uudelleenarvottamisen kautta tai nimettömän, voimattoman häpeän muuntamisesta jäsenytyneeksi vihaksi kirjoittamisen avulla.” (Saarikoski 1999, 108.) Myös Johanna Hurtig puhuu vihan tunteen tärkeydestä siinä, miten väkivaltaa ja epäoikeudenmukaisuutta kokenut uskonyhteisön jäsen alkaa murtaa rajoja, jotka häntä yhteisössä ovat hallinneet. ”Viha laajentaa tilaa, kun yhteisö rajaa, ohittaa tai vaientaa.” Hurtigin mukaan ”Poikkeavat kokemukset purkavat turvan ohella elämän rakenteita, paljastavat mikä ei ole totta sekä herkistävät sille, mikä on väärin.” (Hurtig 2013a, 130) Vihan siirtyminen yksilöistä rakenteisiin näyttäytyy hyödyllisenä kehityksenä. Vihaa aiheuttaa Hurtigin mukaan myös se, että tekijälle on tarjolla armoa ja ymmärrystä jopa enemmän kuin tukea uhrille (Hurtig 2013a, 131). Saarikoski puhuu vihasta samaan tapaan kuin Hurtig: häpeään liittyvää hiljaisuutta rikkovana ja epäoikeudenmukaisuutta korjaavana tunteena. Myös tiedostaminen ja kokemusten jäsentely kirjoittamisen keinoin nähdään positiivisena.

Myös Aaltonen nostaa esille toimijuuden eräänä muotona nimeämisen ja merkityksenannon. Nimeäminen on yksi tapa käyttää valtaa, ja nimeäminen voi sanallistaa ja tehdä ymmärretyksi ja hyväksytyksi aiemmin kohtuuttomia tai hämmentäviä tunteita. ”Alistavan kokemuksen uudelleen arvioiminen epätasa-arvoisten valtasuhteiden kehityksessä voi synnyttää luottamusta ja määrätietoisuutta siihen, että tulevaisuudessa ei suostu alistumaan samanlaiseen tilanteeseen” (Aaltonen 2006, 47.) Hyväksikäytön tapahtumia yhdistää käsittämättömyys, joka sekin jakamattomana asiana toimii eristäen lasta muista. Epämiellyttävät tunteet ja avuttomuus kuuluvat käsittämättömyyteen. Käsittämättömässä tilanteessa tunteet korostuvat, sillä tiedollisella tasolla tapahtumia ei voi ottaa haltuun (Laitinen 2004, 123–127.)

Lapsen oikeudentaju havaitsee, että tapahtunut on väärin, mutta kokemusta on vaikea käsitellä ilman sanoja ja tietoa. Hyväksikäyttäjä voi erilaisin vallankäytön keinoin saada ajattelemaan toimintaa ymmärrettävänä. Outous ja oma huonommuus myös eristävät muista. (Hurtig 2013b, 168–170.) Vertaisista poikkeaminen tuottaa häpeää ja syyllisyyttä myös vuosia myöhemmin, kun poikkeuksellisuus ymmärretään uudella tavalla, ja omaa lapsuuden normaalia voi verrata muiden lapsuuteen (Laitinen 2004, 124).

Villisilmästä liikkuvat huhut tietävät kertoa, että hän on hedelmätön jonkin tragedian tai vääryyden vuoksi. Villisilmä muistaa myös itse ottoisä Iso-Lamperin kertoneen tarinaa, jossa tyttö on laskenut pulkalla ja oksa on tunkeutunut häneen. ”[E]ikä minun vittuuni ollut muuta työntynyt kuin se yksi onneton keppi silloin Kirkonjyrhämän mäessä kauan sitten niin kuin Iso-Lamperi halusi kertoa, ja vaikka se olisikin ollut itse Iso-Lamperi joka minuun työntyi niin mitä sitten. Sinä olet ainoa mies, jonka kanssa olen Jumalan silmien edessä maannut.” (Kättilö, 281.) Vaikka Villisilmä käyttää tarinaa yhä kuvatakseen tapahtunutta, hän myös pystyy aikuisena itse määrittelemään omat rajansa kuvaten eron hyväksikäytön ja halutun seksin välillä.

Villisilmä itse tietää tarinan takana piilevän totuuden, mutta myös ympäristö arvailee ja tietää toisin. Lissu sen sanoo ääneen: ”Etkä sie mihkään oksaan ole pulukala laskenu. Ottoisäs oot vietelly.” (Kättilö 190.) Lapsenakin Villisilmä asettuu ulkopuolisen silmissä vastuulliseksi tapahtuneesta: hän on ”vietelleyt” ottoisänsä. Iso-Lamperin vaikutusvalta ja asema yhteisössä estävät muita näkemästä häntä väärintekijänä. Villisilmälle kerrottu tarina ja sen vahvuus hänen mielessään kertovat siitä, kuinka hyväksikäyttäjä käyttää valtaa ja omaa auktoriteettiaan selittämään tapahtunutta lapselle, jonka oma ymmärrys ja kieli eivät riitä ymmärrettävästi käsittelemään aihetta.

Villisilmä puhuu kielen menettämisestä lopullisena arvon ja ihmisyyden menettämisenä. Romaanissa ja Villisilmän kertomassa kuitenkin paljastuu, että kieli ei katoa, vaan se otetaan takaisin entistä ruumiillisempaan. Ruumiin kirjoittaminen tuo esiin sen, miten seksuaalinen väkivalta on kajonnut erityisellä tavalla minuuteen rikkomalla ruumiin rajoja ja luottamuksen omaan seksuaaliseen itsemääräysoikeuteen, ja siihen, että toiset sitä kunnioittaisivat.

Kertomisessa tarkoituksena on siis saada oikeutus omille tunteille ja olemassaololle, sekä kirjaimellisesti tehdä tunteista totta. Tunteet ja ruumis muovaavat toisiaan, ja ovat erottamattomasti osa sosiaalista todellisuutta. Jos tunteet tulevat tosiksi vasta jaettaessa, on kertomisella erityinen merkitys. Seksuaaliseen väkivaltaan liittyvät vaikeat ja mielellään vältettävistä tunne- ja ruumiskokemuksista on yhtäältä vaikea kertoa, ja toisaalta niitä on erityisen tärkeää kuvata, jotta niiden olemassaoloa ei kiellettäisi ja siten tehtäisi uhrin osasta

entistä vaikeampaa. Tunteille ei ehkä ole aina nimeä, jolloin niitä voi kuvata kokemuksellisemmin ja ne voi lukea ruumiista. Aaltonen kirjoittaa häirinnän kokemuksen ulottuvuuksista, joista yksi on ruumiillinen:

”Useimmissa häirinnän kokemuksissa on mukana materiaallinen ruumiimme, joka on kielellisesti merkityksellistynyt, mutta jota ei voi selittää kielellisesti pois. Toisin sanoen ei-toivottua koskettelua ja sen merkitystä voi vähätellä, mutta itse tekoa ja kosketusta ei voi selittää tekemättömäksi.”

Myöskään tunteiden Aaltonen ei sano välittyvän täysin kielellisesti: ”Kokemukset ovat sidoksissa tunteisiin, joista osa välittyy kielellisesti, mutta eivät kaikki.” Näiden tunteiden välittymättömyys liittyy niiden ristiriitaisuuteen ja siihen, että ne eivät välttämättä tunnu oikeutetuilta. ”Häirinnän kokemukset tulevat jaetuiksi ainoastaan kielen kautta, mutta kieli ei taivu kuvaamaan kaikkia kokemuksia. Sopivan kielen puuttuminen voi myös vaientaa.” (Aaltonen 2006, 41–42.) Nämä kieleen liittyvät havainnot ovat tärkeitä analyysini kannalta. Kaunokirjallisuuden suhde ”todelliseen” ja ”materiaaliseen” on tietenkin erityinen, mutta yhtä lailla voimme ajatella, että kieli ei yksinään pysty aina kuvaamaan kokemusta tyydyttävästi, että sanat voivat olla riittämättömät ja siten vaientaa.

Toisaalta lukija kuuntelee eri tavalla kuin reaali maailman yleisö, ja kaunokirjallinen kieli taipuu kokeellisempaan tai poeettisempaan tapaan kuvata kokemusta. Siispä ruumiillisen ulottuvuuden tarkastelu kaunokirjallisuudesta päästää tarkastelemaan vaikeaa ja hävettävää kokemusta erityisellä tavalla. Villisilmä kuvaa myös kauhua, jota tuntee kuunnellessaan Iso-Lamperin askelia yöllä, pelätessään tämän tulevan hänen vuoteensa viereen. Tästä, sekä vaikenemisesta sanojen puuttuessa, kertovat vahvat yksittäiset muistikuvat hyväksikäytöstä ja sen uhkasta. Miehen saappaat sängyn vieressä tulevat Villisilmän mieleen jatkuvasti, ja niiden muistoon liittyy paljon sanatonta painoa; koko hyväksikäytön kokemus, inho, pelko, häpeä ja avuttomuus. Saappaisiin on siirtynyt koko miehen olemus, jota Villisilmä ei juuri muuten kuvaa. Välähdyksenomainen kuva kertoo tilanteen järkyttävyydestä. Saappaat ovat myös viimeinen asia, jonka Villisilmä muistaa herättyään ensimmäistä kertaa Navetasta. Hän miettii, että ne voisivat kuulua myös Iso-Lamperille. ”Viimeinen muistikuva rapaiset saappaat sängyn vierellä. En muista kelle ne

kuuluvat. Untolle, Iso-Lamperille vai jollekin muulle.” (Kättilö, 278.) Ajatus tuo esille läheisyyden lapsuudessa koettuun hyväksikäyttöön. Vuosien jälkeenkin Villisilmälle Iso-Lamperin läsnäolo ei ole mahdoton ajatus, ja sitä kautta muiden miesten häneen kohdistama väkivalta rinnastuu heti ottoisän tekoihin.

Kertomisessa ja kielellistämässä on etuna sen tietoiseksi tekevä voima. Tietoisuus ruumiista on mahdollisuus muutokseen ruumiillistumisprosessissa ja ruumiin sosiaalisten normien murtamisessa (Liimakka 2011, 157 – 158). Jokin herättelevä muutos olosuhteissa voi tuottaa tuon tietoisuuden, mutta Merleau-Pontyn mukaan pelkkä tiedostaminen ei riitä muutokseen, vaan vasta ruumiin opittua uuden tavan, se voi liittyä lihan kokemuksen ketjuun ja siten muokata myös tulevaisuutta (Liimakka 2011, 150 – 151). Tämä on mielestäni tärkeä lisä ymmärrykseen ruumiista ja sen muutosvoimasta, ja sen voi asettaa rinnakkain Butlerin performatiivisuuden kanssa. Ajatus siitä, että ajattelemisen ja tiedostamisen yksin ei riitä muutokseen, vaan tarvitaan ruumiin lihallisen toiminnan osaamista.

2.3.2 Vaikeneminen ja vaientaminen

Kun Villisilmä vuosien jälkeen kohtaa isänsä, hän joutuu kasvotusten myös koko elämänsähistoriansa kanssa. Miltä kaikki hänelle lapsuuden jälkeen tapahtunut näyttää isän silmissä? Isä kysyy Villisilmältä: ”Miten sinun elo on mennyt?”, ja tytär pohtii vastaustaan. ”En tiennyt mitä vastaisin. Hyvin on mennyt. Kukaan ei ole punikkihuoraksi kutsunut. Eikä minun mahoudestani koskaan ole tekoa ruvettu pitämään. Ei tansittu seuroissa, ei syytetty vikaveriseksi. En ollut pidättänyt hengitystä Iso-Lamperin suomusaappaat sänkyäni vierellä.” Vaikka Villisilmä ajatuksissaan kieltää nämä asiat, juuri ne tulevat hänen mieleensä, kun isä kysyy hänen elostaan. Ne ovat asioita, joilla hän ei halua isänsä mieltä raskauttaa, joita hän peittelee ja häpeää. Kysyttäessä ne asiat, joita ei haluaisi sanoa, nousevat painokkaimmin esille. Samalla tapahtumat nousevat mieleen kuin syytöksenä isälle, seurauksena siitä, että tämä jätti tytön. Kertomisen sijaan ikävät kokemukset typistyvät tylsää pärjäämistä kuvaavaan vastaukseen: ”Mikäs täsä ollu. Jäitä poltellesä.” (Kättilö, 292)

Ulkopuolisille ja etenkin miehille Operaatio Navetasta ei kerrota. Villisilmä ei kerro isälleen, ja Heta toivoo, ettei mitään puhuttaisi myöskään hänen miehensä Jounin kuullen. ”En mie sinusta kerro. Josset sie kerro minusta.’ Ikään kuin voisinkin kertoa. Ikään kuin Operaatio Navetassa tapahtuneille asioille olisi sanoja. Heta oli ainoa joka minusta välitti.” (Kättilö, 284.) Hetan välittäminen liittyy osaltaan juuri siihen, että tämä on ainoa, joka tietää ja on itse kokenut Navetan kidutuksen.

Kättilössä käy selväksi, että sukupuolittuneena seksuaalinen väkivalta on jotain, mistä miehet eivät tiedä, ja mitä he eivät ymmärrä edes uhkaksi sodan keskellä. Villisilmä kuvaa sitä eroa, mikä mies- ja naisvankien välillä on. Töistä tultuaan ja iltaruuan saatuaan miehet voivat levätä. ”Mutta naisten vuoro jatkui läpi yön.” (Kättilö, 286.)

Villisilmän viimeisinä hetkinä kuvitellessa ja puoliksi houraillessa, Johanneksen saapuvan hänet pelastamaan, hän käy mielessään keskustelun miehen kanssa. ”Otat sen syliisi ja sanot että tyttö onkin parempi kuin poika, se ei koskaan joudu tappamaan käskystä. Ja minä en sano siihen mitään.” (Kättilö, 337.) Vauva on syntynyt ja se on tyttö, ja Johanneksen mielessä tyttö välttyy sodan hirmuteoilta. Villisilmän vaikeneminen on kuvaavaa. Hän itse on tappanut ja kärsinyt sodassa, mutta Johannes ei huomaa mitään tästä. Sodan kauhujen uskotaan koskettavan vain taisteluun osallistuvia miehiä. Jopa Jouni, joka huolehtii Villisilmän pärjäämisestä, ummistaa lähes tietoisesti silmänsä siltä, mitä Operaatio Navetassa todella tapahtuu.

”– Etten miekään sinua silloin sieltä leiriltä pois vieny. Vaikka näin sen kaiken.

–Et sie puoliakaan nähäny.” (Kättilö, 306.)

Ronkainen tuo esiin väkivallan vallan myös sukupuolta ja siihen liittyviä merkityssisältöjä muovaavana. Ronkainen toteaa: ”Jos väkivalta näyttäytyisi vain väkivaltana, olisi sen vastustaminen yksilöllisesti tai yhteiskunnallisesti helpompaa.” Sen sijaan väkivalta vaikuttaa monitahoisesti ihmisten elämään. Ronkainen pohtii väkivallan valtaa ja sen nimeämistä, subjektiuksia ja toimijuutta suhteessa väkivaltaan ja resistanssin mahdollisuutta. Tärkeää on myös kysyä maskuliinisuuden ja feminiinisuuden rakentumisesta väkivallan vallassa sekä sitä,

”miten erilaiset sosiaaliset ja kulttuuriset käytännöt ovat osa väkivallan valtaa.” (Ronkainen 2002, 211.)

Häpeän liittyminen vuorovaikutukseen näkyy siinä, miten *Kättilössä* ihmisyyden ja arvo riisutaan pois viemällä naisilta kieli ja itsemääräämisoikeus, siis mahdollisuus määrittellä omat ruumiillisen koskemattomuutensa rajat ja mahdollisuus kertoa tapahtuneesta. Normaali kanssakäyminen, jossa ihminen on kykenevä asettamaan rajoja ja ylittämään niitä harkitusti, on mahdotonta, kun joutuu makaamaan sängyllä hampaattomana ja raiskattavana. Kuvaavaa on se, että juuri hampaat ovat Villisilmälle tuoneet iloa: ”Jos jostain olin nuoruudessani ylpeä, niin kauniista hampaistani.” (Kättilö, 276.) Vaikka hän ei muutoin ole tavanomaisesti kaunis, Villisilmällä on ollut kauniit vahvat hampaat, toisin kuin monilla muilla ikäisillään. Ilman hampaita puhuminen on vaikeaa, samoin hampaattomuus merkitsee vastarinnattomuutta. Väkivalta jättää naisiin merkkinsä, joka leiriltä lähdettäessä leimaa heitä. ”Tukka kasvaa, hampaat ei”, Villisilmä ajattelee Hetää hyvästellessään (Kättilö, 307). Leikattu tukka ja rikki lyödyt hampaat ovat osaltaan tapahtuneen häpäistä vankeja ja viedä heiltä ihmisyyden. Leiriltä lähtiessään Villisilmä riistääkin ikään kuin pienenä takaisinmaksuna Herman Gödelin valaanluiset hampaat.

2.3.3 Henkilökohtainen jumalasuhte

Kertomiseen liittyy tunnustuksellinen ja puhdistumisen sekä taakan jakamisen tarkoitus. Villisilmä tekee kertomalla tiliä tapahtuneen kanssa, häntä pahoinpidelleiden ja kaltoin kohdelleiden ihmisten kanssa, mutta myös omien tekojensa ja niistä tuntemansa syyllisyyden kanssa. Hän käsittelee myös suhdettaan Jumalaan, siis sijoittaa hänelle tapahtuneet asiat ja omat tekonsa omaan elämänselitykseen ja elämänselitykseen. Villisilmän kertoma muodostaa kuvaa siitä, miten hän selittää silmitöntä väkivaltaa ja ihmisoikeuksien ja ruumiillisen itsemääräämisoikeuden riistoa, silti uskoen esimerkiksi Jumalaan ja rakkauteen.

Villisilmän omasta jumalasuhteesta kertoo se, miten hän suhtautuu Johannekseen ja vahvaan haluunsa tätä kohtaan. Siinä, missä yhteisön uskonnolliseen elämään ja normeihin ei kuuluisi irtosuhte ja avioton lapsi vierailevan natsiupseerin kanssa, Villisilmä pitää hänet yllättänyt

rakkautta Jumalan koetteluna ja vääjäämättömänä tosiasiana.” - Haluaksie rakastaa tämmöstä miestä? Vastaan, etten halua. – Mutta rakastan. Koska en voi olla rakastamatta eikä ihminen voi valita. Sillä nyt tiedän, että olet Luojan minulle luoma koetinkivi, se joka paljastaa Herralle minun kelpoytimeni. Ja sinun hyvän, rakkaan sielusi.” (Kätilö, 337.) Rakkaus ja himo ei siis niinkään luo omaa oppijärjestelmäänsä ja moraaliaan Villisilmän elämässä, vaan niiden laki sulautuu osaksi Jumalallista suunnitelmaa, jonka Villisilmä ottaa vastaan avoimempaan kuin ehkä mitään ennen sitä, kätilönkutsumusta mukaan lukematta. Rakkaus on tarkoitus: ”[I]lman meidän rakkauttamme tämä maailma on ammottava ämyri jossa ärjyy julma ja mätä kuoleman puhuri.” (Kätilö, 288.) ”Vaikka muiden toimintaa nainen on haluton samalla tavalla lukemaan jumalallisen pakon sanelemaksi, oman tunteensa hän lukee Jumalan tarkoittamaksi. Niinpä henkilökohtainen suhde Jumalaan suojaa häntä siltä häpeältä, jota yhteisö soisi hänen tuntevan.

”[s]inun luontosi kuuluu minulle, sielusi silittää minussa maailmaa myötäkarvaan –.”
(Kätilö, 288.)

Kuten mitkä tahansa jumalalliset koetukset, myös Villisilmän rakkaus saa hänet epäilemään ja kärsimään. Villisilmä asemoi itsensä jatkuvasti eri tavalla suhteessaan Jumalaan ja rakkauteen. Ristiriitaisuus kertoo myös siitä, etteivät häpeä ja uhrius ole pysyvä ja muuttumaton osa identiteettiä. ”Joka aamu herätessäni rukoilen Jumalaa että Hän minusta tämän rakkauden vaivan olisi poistanu. Sillä niin se on. Sinä olet ammottava reikä minussa, vajaaksi jäänyt osa ihmisyyttäni, minun karvaista sieluani ja henkeäni.” (Kätilö, 272.) Rakkaus on vaiva, mikä viittaa myös tunteesta seuraavaan ruumiilliseen tuskaan, ikävään ja leirille päätymistä seuraaviin hirveyksiin. Vajaaksi jäänyt ihmisyyt kertoo siitä ajatuksesta, että maallinen rakkaus on Villisilmän heikkous: hänen, joka muuten on niin vahva, itsenäinen ja jumalansa suosima.

”Miten minusta Jumalan pennusta mikään maallinen saisi kiinni.” Näin Villisilmä kuvaa nyt ylimieliseltä kalskahtavaa ajatustaan ennen Lissun sikiöiden lähdeä. Hän muistaa tekoaan maatessaan Navetassa, ja jouduttuaan vangiksi. Näiden tapahtumien kuvaaminen yhdessä kertoo siitä, miten Villisilmä näkee Navetan ikään kuin rangaistuksena teostaan. Hänen ajatuksensa itsestään Jumalan erityisenä lapsena ei suojaakaan häntä pahalta ja vääriltä teoilta.

Villisilmä kuvaa omaa tapaansa käyttää Jumalaa pyyntöjensä ja halujensa vahvistamiseen ja toteuttamiseen:

”Jos tuon miehen saan, toista en vaadi. — Sinua olen saanut yllin kyllin. Mutta vasta nyt olen oppinut, ettei mulkun päässä minua odota rakkaus, vaan väsymys, kivistys, erilaiset tulehdussairaudet, aamun kirkastama ikävä ja ikaikainen häpeä.” (Kättilö, 283.)

Lopussa häntä odottaa karvas pettymys omaan voittamattomuuteensa ja vaatimattomiin unelmiinsa. Hekuma ei Navetan sängyllä maatessa tunnu Villisilmästä enää kärsimyksen arvoiselta ylevältä rakkaudelta.

Häpeä asettaa ihmisiä hierarkioihin ja säätelee toimintamahdollisuuksia. Ratinen kuvaa Foucault’n itsekäytäntöjen käsitteellä sitä, miten ihminen ymmärtää ja tulee omaksi itsekseen suhteessa kulttuurisiin malleihin ja tiedon ja vallan käytäntöihin. Henkilökohtaisen jumalasuhteen merkitys on tietenkin tärkeä, ja sitä joka inen voi rakentaa itse myös kirkkonsa opeista poiketen. (Ratinen 139–147.) Villisilmä on onnistunut solmimaan jumalasuhteen, jonka avulla hän saattaa pitää erityisyyttään myös voimana. Silti, kärsimysten keskellä, tuo suhde ei ole ongelmaton. Ulkopuolisuus näyttäytyy joskus muille myös ylimielisyytenä.

”- Sie kuvittelet olevas parempi kun met muut.

-En mie sellasta luule.

-Luulet sie.

Aune kampasi niskaani hiljaa myötäkarvaan niin että silisin kauttaaltani ja kokonaan. Mutta on joitakin lauseita joita ei voi sanoa ilman että luu nousee vastaan ja mieli tempoa.” (Kättilö, 214.)

Erilaisena pidetyn on vaikea ottaa vastaan toisen ajatusta siitä, että hän olisikin itse itsensä erityisasemaan nostanut, kun muut hänet ovat alentaneet.

Myös uhriudella on kristilliset ja uskonnolliset kaikkunsa. Uhri ja uhraaminen uhrilahjan merkityksessä tulevat Villisilmälle mieleen, kun hän vie Mashan Navettaan: ”Kannoin Mashan omin käsin Operaatio Navetalle. *Kumpi on suurempi, uhrilahja vai alttari, joka uhrilahjan*

pyhittää. Kuinka eri tavoin olin kesällä vuonolla kisaillessani tulkinut tuon lauseen.” (Kättilö, 258.) Henkilökohtaiset uhraukset rakkauden eteen ovat vaihtuneet joksikin muuksi. Sen sijaan, että hän itse uhraisi vapautensa ja tutun elämänsä, Villisilmä joutuu entistä suuremmin itse osalliseksi vankileirin hirmuteoista. Uhrilahjan pyhittävänä alttarina tässä toimivat ne kaikki perustelut, joita Villisilmä antaa pystyäkseen luovuttamaan Mashan raiskattavaksi. Hänen pyrkimyksensä pitää tyttö hengissä, tai ainakin turvata tämän viattomuus tainnuttamalla tajunta, ja koko tilanteen vääjäämättömyys tekevät teosta jollain tapaa oikeutetun. Uhrilahjaan viittaaminen kertoo siitä, miten Villisilmän täytyy tekonsa sovittaa suhteessa Jumalaan. Hän neuvottelee oikeutuksesta toimia, kuten toimii, ja uhrilahja kuvaa yhtäältä sitä, kuinka hän useasti lupaa Jumalalle vastalahjoja siitä, mitä tältä toivoo. Jälkeenpäin maksut tuntuvat kovilta, ja omat pyynnöt ja toiveet suhteessa itsekkäiltä ja typeriltä. Toisaalta se kuitenkin viittaa myös siihen, kuinka mahdottoman tehtävän edessä Villisilmä on. Tätä uhria ei voi mikään alttari pyhittää, kuten Villisilmän loputtomasta ratkeamattomasta sisäisen syyllisyyden ja syytöksen kamppailusta käy ilmi.

Isänsä kohdatessaan Villisilmä tunnistaa tämän eritoten piipusta, johon on kaiverrettu sanat ”Synnit anteeksi”. Nuo sanat tuovat lohdutusta enemmän, kuin yksistään niiden uskonnollisen ja synneistä vapauttavan sisällön vuoksi. Ne muistuttavat lapsuudesta ja turvallisesta kodista.” Ukko sujautti minulle Lissun kutomukset:

–Net on hylkyryöstöä. Tuo piippu ei ole.

Synnit anteeksi.

–Sinun pittää uskoa.

Otin piipun ja hivottelin sitä sormissani. Sen sileää pintaa. Kuinka minun kaunis isäni sahanperän Sahtipirteissä sitä poltteli.” (Kättilö, 291.)

Syntien sovittaminen nivoutuu yhteen oman henkilökohtaisen perhehistorian kanssa. Isän edessä Villisilmä ei tunnusta hänelle tehtyä väkivaltaa, mutta hän saa muistutuksen paitsi perheestä, myös perheeltä opitun jumalasuhteen kautta saadusta hyväksynnästä. Esimerkiksi isän yhteisön paheksumaan ”punikkiaatteeseen” Villisilmän perheessä on ollut erilainen suhtautumistapa:

”–Kerro mitä sie mulle aina vannotit? Mistä miun äiti sano, että punikkiaate on kotosin?
–Jos punikkiaate lopunperin Jumalasta on, niin sille valtakunnale met emme mithän voi...”
(Kättilö, 291.)

Se, mitä yhteisö on pitänyt pahana ja jumalattomana, on Villisilmän äidin mukaan ikään kuin Jumalan käsissä, eikä siten ole ihmisen vallassa sitä tuomita. Samaan tapaan Villisilmä itse on löytänyt omia tapoja ajatella ja suhtautua niihin asioihin, joihin yhteisössä suhtaudutaan paheksuen. Kuvitellessaan lopussa ihanteellisen päätöksen tarinalleen Villisilmä viittaa jälleen isän piippuun: ”Minun yksinäisyyteni sijaan tässä on meitä kolminaisuus porontaljan alla ja sinä sytytät isän perintocalebashin ja cavendeshinsekainen haju leijaillee pressunreiästä pakkasilmaan ja minä kerron isästäni ja näytän päiväkirjoja ja kerron kuinka tämä varmasti olisi meistä onnellinen. *Synnit anteeksi.*”

Villisilmän kuvitelman melankolisuus tulee sen mahdottomuudesta, vaikka sanoihin tiivistyy niin paljon vilpitöntä kaipausta. Unelmaan perheestä kuuluu myös ajatus isän muiston jakamisesta, ja lohduttavaan kuvitelmaan kuuluu kaiken korjaaminen ja sovittaminen, palaamalla tietyllä tapaa samalla lapsuuden turvaan ja viattomuuteen. Kursiivilla kirjoitetut, kaiverretut sanat palaavat mieleen painokkaina. Sanojen voima tulee hengellisissä käytännöissä erityisellä tavalla esiin toistuvissa julistamisissa ja synninpäästöissä. Villisilmä puhuu siitä, miten häneltä on evätty yleinen ”Jumalan terve”, mikä ehkä selittää osaltaan sitä, miksi nämä hänelle henkilökohtaisesti historian kautta suunnatut sanat isän piipussa ovat niin voimakkaat.

3. Lopuksi

Olen tarkastellut seksuaalista väkivaltaa ja häpeää *Kättilössä* ruumiillisuuden näkökulman kautta ja kuvannut sitä, miten tapahtuneesta kerrotaan. Aluksi pyrin antamaan kuvan siitä, mikä ruumiillisuuteen *Kättilössä* alun perin kiinnitti huomioni, eli kuvaamaan *Kättilön* kielen ja kerronnan ruumiillisuutta ja sitä, miten ruumis tematisoituu ja millaisia kahtiajakoja siihen on liitetty. Ruumiillisuuden painotusta raiskauksen määrittelyssä pidän myös tärkeänä huomiona, ja sen siivittämänä etenin kuvaamaan sitä, millä tavalla seksuaalinen väkivalta vaikuttaa ruumiiseen. *Kättilössä* tulee esille, miten lapsuudessa koettu hyväksikäyttö on saanut Villisilmän pitämään esimerkiksi sukupuolielimiään poikkeavina ja itseään hedelmättömänä. Myös väkivallan kokemuksen vaikea jakaminen ja ruumiiseen kirjautuva luonne tulevat esille heti Villisilmän ensimmäisistä muistoista Navetassa.

Seuraavassa luvussa paneuduin häpeään, joka liittyy yhteiskunnan ankaraan suhtautumiseen heikkouteen ja riippuvuuteen muista. Myös ”hyvältä uhrilta” vaaditaan paljon, ja huoran leiman mielivaltaisuus tulee esille *Kättilössä*kin siinä, miten Villisilmä ei kykene löytämään oikeutettua syytä kohtelulle. Etenkin uhrius alkoi analyysissä kiinnostaa minua, ja yhdyn Jyttilän analyysiin *Kättilöstä* siinä, että uhrius ei ole henkilöitä määrittävä tekijä, vaan he ovat toimijoita omassa elämässään, jossa on paitsi väkivaltaa myös tärkeitä ihmissuhteita. He selviytyvät ihmissuhteiden avulla, joissa heijastuvat monet erilaiset ja ristiriitaiset tunteet. Näistä tunteista osa on vähemmän, osa enemmän yhteydessä väkivallan kokemukseen. Jyttilän huomio siitä, miten juuri rakkauden ja halun kertominen rinnan sodan ja seksuaalisen väkivallan kanssa luo uusia mahdollisuuksia käsitellä uhriutta, on hyvin tärkeä. Ihmissuhteet, ja niihin liittyvät ristiriitaiset tunteet, ovat häpeäluvussa esillä naisten välisten suhteiden sekä Mashan ja Villisilmän välisen suhteen tarkastelussa. Motiivina esimerkiksi hiukset kertovat siitä, mitä naisilta on viety ja miten heitä on häpäisty, mutta myös siitä, miten he kosketuksin ilmaisevat tukensa ja jaetun kokemuksen toisilleen. Masha herättää Villisilmässä muistot lapsuudesta ja omasta heikkoudesta, joka toisaalta on pitänyt peittää, mutta jota samalla haluaa toisessa suojella ja säilyttää.

Kolmannen alaluvun teemaksi nousee tapahtuneesta kertominen, koska sekä kokemuksen ruumiillinen ulottuvuus, että häpeä tuovat siihen omat haasteensa. Olen tarkastellut kertomisen mahdollisuuksia kirjallisuudessa ja väkivallan työstämisessä. Ruumiiseen kätkeyty tunnekokemus tulee helpommin kuvatuksi kuvallisen ja kokeilevan kielen kautta, tunteiden ja ruumiillisen kuvauksen kautta. Sanallistaminen tekee tunteita tosiksi, ja siihen liittyy paljon vallankäyttöä. Vaikeneminen ja vaijantaminen tuovat esiin myös sen, miten väkivalta on kietoutunut sukupuoleen. Miehet sekä sulkevat silmänsä naisten kärsimältä väkivallalta sodassa, että jättävät sen tarkoituksella pimentoon. Lopuksi kuvaan Villisilmän henkilökohtaisen jumalasuhteen vaikutusta siihen, miten hän selviää tapahtuneesta, ja miten selittää kokemaansa.

Vaikka toisinaan analyysissä on tuntunut helpolta kiinnittää huomiota niihin kohtiin, joissa väkivalta on näkyvimmillään – raiskauksen jälkeen päähenkilön maatessa sängyssä ja pohtiessa suoraan häpeäänsä tai tämän kuvaillessa Navetan arkea – olen pyrkinyt kiinnittämään huomiota myös siihen, millaisia tunteita liittyy uhrien välisiin suhteisiin, kun leiri on jäänyt taa, eikä tapahtuneesta juuri puhuta. Tunteet ja ruumiiseen jälkensä jättäneet kokemukset muovaavat paitsi minuutta, myös suhdetta toisiin samassa tilanteessa olleisiin ja ulkopuolisiin. Tutkielmani otsikko viittaa siihen, miten tuo kokemus on jaettavissa tai ymmärrettävissä. Siinä esimerkiksi kertominen ja muistaminen tulevat tärkeiksi teemoiksi.

Alussa käsittelemäni feministinen kirjallisuudentutkimus näkyy analyysissäni erityisesti siinä, miten käsittelen kirjallisuuden mahdollisuutta kertoa sellaisesta kokemuksesta, joka on vaikea kuvata ja johon on vaikea samastua. *Kättilön* kerronta esimerkiksi vetää huomion erityisellä tavalla ruumiillisuuteen ja tunteiden ruumiilliseen ulottuvuuteen. Tämän kautta kokemus välittyy samastuttavammin, kuin monessa muussa seksuaalisen väkivallan representaatioissa, kuten vaikkapa uutisteksteissä tai rikossarjoissa.

Tavoitteenani on ollut myös kuvata sitä, miten häpeästä päästään yli tai miten sen kanssa eletään. Tämän koen kuitenkin hyvin haastavaksi tehtäväksi. Väkivallan uhrin eivät ole romaanissa pelkästään uhreja eivätkä myöskään pelkästään häpeällisiä. Pyrkiminen eroon häpeästä muistuttaa pakkohäpeäteoriasta ja siitä ajatuksesta, että olisi jokin puhdas, häpeää täysin tuntematon alkutilanne, johon olisi pyrittävä voimaantuen. Vaikka seksuaaliseen väkivaltaan

liittyvä uhrin häpeä ei ole mikään ideaali tila, joka rakentaisi kuulumisen paikkoja, se herättää kokijassaan myös vastarintaa ja näyttää erontekoja, jotka herättävät kiukkua ja vastustusta. Niinpä huomio on kiinnittynyt tutkielmassa enemmän tulkintaan ristiriitaisista häpeän tunteista suhteessa toisiin ihmisiin ja elämänhistoriaan sen sijaan, että olisin alkuperäisen ajatukseni tavoin etsinyt häpeästä vapautumisen keinoja.

Tutkielmani havainnoista voisi laajentaa ja syventää moneen suuntaan. Yksi syy siihen on tutkielman tiiviys. Uhriuteen liittyvien kysymysten käsittelyyn olisi voinut syventyä tarkemminkin Butlerin jaetun ruumiillisuuden ja selviytymisen näkökulmasta. Myös ruumiillisen kielen ja kerronnan hyödyntäminen vaikeasti sanallistettavan kokemuksen jakamisessa alkoi kiinnostaa minua aiheena enemmän tutkielmaa tehdessä. Tässä avautuisi myös mahdollisuus tehdä tutkimusta suuremmin juuri kirjallisuudentutkimuksen teoriaa lähtien hyödyntäen. Tässä tutkielmassa viitteiden painopiste on ollut muilla tieteenaloilla, vaikka esimerkiksi kertomisen ja sanallistamisen käsittelyssä kirjallisuudentutkimuksen teorian valinta olisi myös perusteltu. Tutkielman suunnitteluvaiheessa käyty, seksuaalista väkivaltaa käsittelevä sukupuolentutkimuksen kurssi, on ohjannut paljon lähdevalintojani. Olen kuitenkin pyrkinyt tuomaan esiin myös kaunokirjallisuuden erityislaatua silloin, kun se mainitsemista vaatii. Vertaan esimerkiksi Saarikosken kehumaa kirjemuotoista kertomista huorittelukokemuksista *Kättilön* Johannekselle suunnattuun kerrontaan, mutta perustaltaan nämä kaksi poikkeavat toisistaan. Esimerkiksi kirjallisuusterapian näkökulmasta voisi tutkia kaunokirjallisuuden lukemisen ja kirjoittamisen mahdollisuuksia, tai juuri kirjemuotoista kertomista väkivallan kokemuksen työstämisessä.

Käsitykseni Kättilön ruumiillisesta kielestä ja kerronnasta, joka aluksi kiinnitti huomioni, siis laajeni tutkimuksen kautta huomattavasti. Tapahtuneesta kertominen hahmottui omaksi luvukseen ja aihealueekseen sitä kautta, että ymmärsin tutkielman edetessä paremmin kielen haasteet seksuaalisen väkivallan kokemuksen kuvaamisessa; sen vallan määrittellä ja aiheuttaa häpeää, sekä mahdollisuudet käsitellä tapahtunutta myös tavalla, joka voi tavoittaa ruumiiseen kätkeytyjä tunne-elämyksiä. Kerronta ja kieli kiinnittivät aluksi huomioni siihen, mistä kerrotaan. Halusin tarkastella häpeää ja seksuaalista väkivaltaa ruumiillisena kokemuksena. Lopulta keskityin kuitenkin myös entistä enemmän itse kertomiseen ja kieleen. Häpeään liittyvä sanaton ja

ruumiiseen kätkeyty vyyhti kiinnostaa minua edelleen. Lukemani ja analysoimani tekstit antavat keinoja keriä sitä auki, ja kaunokirjallisuuden sekä luovan kirjoittamisen avulla vyyhtiä voi purkaa tekemällä tunnetta näkyväksi ja koettavaksi.

Lähteet

Kohdeteos

Kettu K. (2013). *Kättilö*. Helsinki: WSOY.

Aaltonen S. (2006). *Tytöt, pojat ja sukupuolinen häirintä*. Helsinki: Yliopistopaino.

Ahmed S. (2004). *The cultural politics of emotion*. New York: Routledge.

Atwood M. (2017) *Orjattaresi*. (suom. Kannosto M. korjattu suomenkielinen painos) Helsinki: Tammi.

Bouson J. B. (2009). *Embodied shame: Uncovering female shame in contemporary women's writings*. Albany: State University of New York Press.

Butler J. (2006). *Hankala sukupuoli*. Helsinki: Gaudeamus.

Butler J. (2010). *Frames of War. When Is Life Grievable?* New York: Verso.

Cahill A. J. (2001). *Rethinking rape*. Ithaca: Cornell University Press.

Eerikäinen H., Karkulehto S., Juvonen T., Laukkanen M., Isotalo A., Kekki L., Puuronen A.
(2006). *Seksuaalinen ruumis: Kulttuuritieteelliset lähestymistavat*. Helsinki: Gaudeamus.

Hurting J. (2013a). Murretuista murtajiksi - muutoksia vanhoillislestadiolaisten naisten yhteisösuhteessa ja toimijuudessa. Teoksessa E. Virokannas, & S. Väyrynen (toim.), *Varjoja naiseudessa* (s. 113-147). EU: UNIpress.

Hurtig J. (2013b). *Taivaan taimet. uskonnollinen yhteisöllisyys ja väkivalta*. Tampere: Vastapaino.

Jytilä, Riitta 2015. Kuvittelun keinoin. Sodasta kertominen ja muistamisen mahdollisuus Katja Ketun romaanissa *Kättilö*. Teoksessa Toim. Capkova V., Grönstrand H., Hapuli R. & Launis K. (toim.) *Nainen kulttuurissa, kulttuuri naisessa*. Turun yliopisto: k&h-kustannus.

- Karkulehto S. & Leppihalme I. (2003). *Ruumiillisuus: Merkillisiä ruumiita kirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kettunen P. (2011). *Kätkeyty ja vaiettu: Suomalainen hengellinen häpeä*. Helsinki: Kirjapaja.
- Kimpimäki M. (2006). Raiskaus kansainvälisenä rikoksena. Teoksessa M. Lohiniva-Kerkelä (toim.), *Väkivalta: seuraamukset ja haavoittuvuus* (s. 113–129). Helsinki: Talentum.
- Koho S. (2014). "Ilma on kohmeista hiliä": Paikan kokemista ja tunteiden tiloja Katja Ketun Kätilössä. (s. 98) Teoksessa S. Koho, & J. Korpua & S. Rahikkala & K. Sandbacka (toim.) *Mahdollinen kirja : Kulttuurintutkimuksen 15. seminaari "Mahdolliset maailmat" Oulun yliopistossa syksyllä 2012*
- Laitinen M. (2004). *Häväistyt ruumiit, rikotut mielet: Tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä*. Tampere: Vastapaino.
- Laitinen M. (2006). "Miksi minulla menee näin?" analyysi seksuaalisen hyväksikäytön uhrien haavoittuvuudenkokemuksista ja merkityksistä elämänselämisessä. Teoksessa M. Lohiniva-Kerkelä (toim.), *Väkivalta. seuraamukset ja haavoittuvuus* (s. 211-222). Helsinki: Talentum.
- Lappalainen P. (2011). Häpeä, ruumis ja väkivalta Sofi Oksasen *Puhdistuksessa*. Teoksessa S. Kainulainen, & V. Parente-C̆apková (toim.), *Häpeä vähän! kriittisiä tutkimuksia häpeästä* (s. 259–281). Turku: Utukirjat.
- Liimakka S. (2011). Ruumis, kokemus, muutos. ruumiinkokemus Merleau-Pontyn ja Bourdieun avulla tulkittuna. Teoksessa T. Latomaa, & T. Suorsa (toim.), *Kokemuksen tutkimus II. ymmärtävän psykologian syntyhistoriaa ja kehityslinjoja* (s. 146–173). Tampere: Juvenes Print.
- Näre S., Näre S. & Ronkainen S. (2008). *Paljastettu intiimi: Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Oinas E. (2001). Ruumiita akatemiassa! sosiaaliteollista välttelyä, innostusta ja teoretisointia. Teoksessa A. Puuronen, & R. Välimaa (toim.), *Nuori ruumis* (s. 17-29). Tampere: Vastapaino.
- Oinas E. (2011a) Häpeä, arki ja ruumiillisuus. Teoksessa S. Kainulainen, & V. Parente-C̆apková (toim.), *Häpeä vähän! kriittisiä tutkimuksia häpeästä* (s. 151–183). Turku: Utukirjat.

- Oinas E. (2011b). Tyttötutkimuksen näkökulmia ruumiillisuuteen. Teoksessa K. Ojanen, H. Mulari & S. Aaltonen (toim.), *Entäs tytöt. johdatus tyttötutkimukseen* (s. 305-342). Tampere: Vastapaino
- Parente-Čapková V., Grönstrand H., Hapuli R. & Launis K. (toim.). (2015). *Nainen kulttuurissa, kulttuuri naisessa*. Turku: Turun yliopisto.
- Pohjola M. (2014). *Sodan katveesta: Uuden (nais)sukupolven sotakuvaukset 2010-luvulla*.
Maisterintutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Ratinen T. (2011). Pyhä häpeä. häpeä uskonnollisena tunteena. Teoksessa S. Kainulainen, & V. Parente-Čapková (toim.), *Häpeä vähän! kriittisiä tutkimuksia häpeästä* (s. 132–150). Turku: Utukirjat.
- Rojola L. (2004). Sukupuolieron lukeminen. feministinen kirjallisuudentutkimus. Teoksessa M. Liljeström (toim.), *Feministinen tietäminen. keskustelua metodologiasta* (s. 25–43). Tampere: Vastapaino.
- Ronkainen S. (2002). Väkivallan valta. Teoksessa S. Apo, A. Koivunen, L. Rossi & K. Saarikangas (toim.), *Itkua ikä kaikki? kirjoituksia naisesta, vallasta ja väkivallasta* (s. 207–220). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ronkainen S. (2001). Sukupuolistunut väkivalta ja uhriutumisen paradoksit. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 38(2), 109–151.
- Ronkainen S. (2008). Intiimi loukkaus ja haavoittuvuus. seksuaalisen väkivallasta ja pornografisoivat narratiivit. Teoksessa S. Näre, & S. Ronkainen (toim.), *Paljastettu intiimi. sukupuolistuneen väkivallan dynamiikkaa* (s. 43-83). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Rotkirch, A. (2002). "Nyt en aio lähteä minnekään..." Valittajan vahvuudet Aleksandra Tshistjakovan omaelämäkerrassa. Teoksessa S. Apo, A. Koivunen, L. Rossi & K. Saarikangas (toim.), *Itkua ikä kaikki? kirjoituksia naisesta, vallasta ja väkivallasta* (s. 58–76). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Saarikoski H. (1999). Tytön rakkaus ja häpeä huoran maineen sääteleminä. Teoksessa S. Näre (toim.), *Tunteiden sosiologia I: Elämyksiä ja läheisyyttä* (s. 107–130). Hämeenlinna: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

Venäläinen S. (2012). Viaton uhri vai vahva nainen?: Väkivallan uhreina olleiden naisten sukupuolistunut identiteetti väkivaltakertomuksissa. *Naistutkimus* 25(2), 5–16.